

2949

Ի. ՍՏԱԼԻՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՄԵՆՏՆԵՐԸ
ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՅԵՎ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

ՀԱՅԿՈՒՍՏՐԱՑ • 1937 • ՅԵՐԵՎԱՆ

3K33

Զ-23

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿԻՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅԵՔ

20 NOV 2009

08 JUN 2005

Ի. ՍՏԱԼԻՆ

ՅԿ33
Ղ-23 *այ.*

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՄԵՆՏՆԵՐԸ
ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՅԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ**

Զեկուցում Ռ-Կ(բ)Կ XII համագումարում 1923 թ. ապրիլի 23-ին

И. СТАЛИН
НАЦИОНАЛЬНЫЕ МОМЕНТЫ
В ПАРТИЙНОМ И ГОСУДАРСТВЕННОМ
СТРОИТЕЛЬСТВЕ

Ампартизат Ереван, 1937

Ընկերներ: Հոկտեմբերյան հեղափոխության ժամանակից սկսած մենք յերրորդ անգամն է քննարկում ենք ազգային հարցը, առաջին անգամը—VIII համագումարում, յերկրորդ անգամը—X և յերրորդ անգամը—XII համագումարում: Արդյոք սա նշան չե՞ր ասյն բանի, թե ինչ—վոր բան սկզբունքորեն փոխվել է ազգային հարցի մասին ունեցած մեր հայացքներում: Վո՛չ, ազգային հարցի վերաբերյալ սկզբունքային հայացքը նույնն է մնացել, ինչ վոր եր մինչև Հոկտեմբերը, և նրանից հետո: Բայց X համագումարի ժամանակից սկսած փոխվել է միջազգային իրադրությունը՝ հեղափոխության այն ծանր ուղեբույներին տեսակարար կշիռն ուժեղանալու իմաստով, վոր ներկայումս Արևելքի յերկիրներն են ներկայացնում: Սա՛ առաջինը: Յերկրորդը, X համագումարի ժամանակից սկսած մեր կուսակցությունը նեպի կապակցությամբ նույնպես ունեցել է միջանի փոփոխություններ ներքին դրության մեջ: Այս բոլոր նոր դործոնները անհրաժեշտ է հաշիվ առնել, տալ նրանց հանրագումարը: Այս իմաստով կարելի չէ խոսել ազգային հարցի նոր դրման մասին XII համագումարում:

Ազգային հարցի միջազգային նշանակությունը: Ձեզ հայտնի չէ, ընկերներ, վոր մենք հանդիսանում ենք, մենք վորպես խորհրդային Ֆեդերացիա, պատմական բախտի կամքով ներկայումս հանդիսանում ենք համաշխարհային հեղափոխության առաջավոր ջոկատը: Ձեզ հայտնի չէ, վոր համակապիտալիստական Ֆրոնտը առաջին անգամ մենք ճեղքեցինք՝ բախտի կամքով ամենքից առաջ դառնվելով: Ձեզ հայտնի չէ, վոր մեր առաջարժման ընթացքում մենք հասանք մինչև Վարչավա, իսկ հետո նահանջեցինք՝ ամբաշաղկալ այն դիրքերում, վոր մենք ամենից ամուր եյինք համարում: Այդ մոմենտից սկսած մենք անցանք նեպին և այդ մոմենտից սկսած մենք հաշիվ առանք միջազգային հեղափոխական շարժման տեմպի դանդաղումը, այդ մոմենտից սկսած մեր քաղաքականությունը դարձավ արդեն վոչ թե հարձակողական, այլ

պաշտպանողական: Գնալ առաջ այն բանից հետո, յերբ մենք Վարչապետի մոտերը ունենալով անհաջողություն կրեցինք (ճշմարտությունը չթաղցնենք), դեռ առաջ մենք չեյինք կարող, վորովհետեւ մենք ռիսկ եյինք անում կարվել թիկունքից, իսկ այն մեղանում գյուղացիական է, և, վերջապես, մենք ռիսկ եյինք անում չափազանց հեռու գնալ հեղափոխության այն ռեզերվներէից, վոր տրված են բախտի կամքով՝ Արեւմտյան ու Արեւելյան ռեզերվներէից: Ահա թե ինչու մենք չըջաղարձ ձեռնարկեցինք ներսում նեպի կողմը և դրսում՝ առաջարժման դանդաղեցման կողմը՝ վրձաբեւոյ, վոր պետք է շունչ առնել, բուժել մեր վերքերը, — առաջավոր ջոկատի, պրոլետարիատի վերքերը, կոնտակտ ստեղծել գյուղացիական թիկունքի հետ, հետագա աշխատանք կատարել ռեզերվների մեջ, վորոնք հետ են մնացել մեղինից, — արեւմտյան ռեզերվների և արեւելյան ծանր ռեզերվների մեջ, վորոնք համաշխարհային կապիտալիզմի հիմնական թիկունքն են կազմում: Ազգային հարցը քննարկելիս խոսքն ահա այս ռեզերվների մասին է, — ծանր, արեւելյան ռեզերվների մասին, վորոնք դրա հետ միասին համաշխարհային իմպերիալիզմի թիկունքն են կազմում:

Յերկուսից մեկը՝ կամ մենք իմպերիալիզմի խորը թիկունքը, — արեւելյան դադութային ու կիսադադութային յերկիրները, — կշարժենք, կհեղափոխականացնենք և դրանով կարողացնենք իմպերիալիզմի անկումը, կամ մենք այստեղ կվրիպենք և դրանով կամրացնենք իմպերիալիզմը ու դրանով կթուլացնենք մեր շարժման ուժը: Հարցը այսպէս է դրված:

Բանն այն է, վոր ամբողջ Արեւելքը Հանրապետությունների մեր Միության վրա նայում է իրրեւ փորձադաշտի վրա: Կամ մենք այս Միության շրջանակներում ճիշտ կլուծենք ազգային հարցը՝ նրա դործնական կիրառման մեջ, կամ մենք այստեղ, այս Միության շրջանակներում, կհաստատենք ժողովուրդների միջև իսկապես յեղբայրական հարաբերություններ, իսկական համագործակցություն, — և այն ժամանակ ամբողջ Արեւելքը կըտեսնի, վոր նա հանձին մեր Փեղերացիայի ազատագրության դրոշմունի, ունի առաջավոր ջոկատ, վորի հետքերով նա պետք է գնա, և այդ կլինի համաշխարհային իմպերիալիզմի կրախի սկիզբը: Կամ թե՛ մենք այստեղ, ամբողջ Փեղերացիայի կազմի մեջ սխալ թույլ կտանք, կխախտենք առաջներում ճշված ժողովուրդների մտահոլությունը դեպի Ռուսաստանի պրոլետարիատը, Հանրապետությունների Միությունը կզրկենք Արեւելքի աջքում

նրա ունեցած ձգողական ուժից, և այն ժամանակ կտանի իմպերիալիզմը, տանուլ կտանք մենք:

Այս է ազգային հարցի միջազգային նշանակությունը:

Ազգային հարցը մեզ համար նշանակություն ունի նաև ներքին դրության տեսակետից, վոչ միայն այն պատճառով, վոր թվական տեսակետից, նախկին պետական (державная) ազգը մոտ 75 միլիոն է, իսկ մնացած ազգերը՝ 65 (սա, այնուամենայնիվ, քիչ է), և վոչ եւ միայն այն պատճառով, վոր առաջներում ճնշված ազգերը դրաւում են տնտեսական դարգացման համար ամենից ավելի հարկավոր շրջանները և ռազմական ստրատեգիայի տեսակետից՝ ամենից ավելի կարեւոր կետերը, — վոչ միայն այս պատճառով, այլ ամենից առաջ այն պատճառով, վոր այս յերկու տարում մենք այսպէս կոչված նեպ մտքերինք, իսկ սրա կապակցութեամբ ռուսական նացիոնալիզմն սկսեց աճել, ուժեղանալ, ծնվեց ամենովեւթականութեան դադափարը, ցանկություններ են թափառում խաղաղ ճանապարհով անելու այն, ինչ Հանրապետական Դեմոկրատիան, այսինքն ստեղծել այսպէս կոչված «միասնական» և անբաժանելին»:

Յեւ, այսպիսով, մեր ներքին կյանքում նեպի կապակցութեամբ մի նոր ուժ է ծնվում — վերիկոռուսական շովինիզմը, վորը բուն է դրել մեր հիմնարկներում, թափանցում է վոչ միայն խորհրդային, այլև կոսակցական հիմնարկները, թափառում է մեր Փեղերացիայի բոլոր անկյուններում և տանում է դեպի այն, վոր յեթե մենք այդ նոր ուժին վճռական հակահարված չտանք, յեթե մենք արմատից չկտրենք այն — իսկ նեպական պայմաններն աճեցնում են այդ ուժը, — մենք ռիսկ ենք անում կանգնելու նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և առաջներում ճնշված ազգերի գյուղացիների միջև կապերը խզելու պատկերի առջև, — մի բան, վոր հավասար է պրոլետարիատի դիկտատուրայի խաբելում:

Բայց նեպը աճեցնում է վոչ միայն ռուսական շովինիզմ, նա աճեցնում է նաև տեղական շովինիզմներ՝ մանավանդ այն հանրապետություններում, վորոնք միջանի ազգություններ ունեն: Յես նկատի ունեմ Վրաստանը, Ադրբեջանը, Բուխարան, մասամբ կարելի յե նկատի առնել Թուրքեստանը, վորտեղ մենք ունենք միջանի ազգություններ, վորոնց առաջավոր տարրերը, գուցե, շուտով սկսեն առաջնութեան համար կոնկուրենցիայի մեջ մտնել միմյանց դեմ: Այս տեղական շովինիզմները, իհարկէ, իրենց ուժով այն վտանգը չեն ներկայացնում, ինչ վերիկոռուսական շո-

վինիգրմն և ներկայացնում: Բայց նրանք, այնուամենայնիվ, վտանգ են ներկայացնում՝ սպառնալով մեզ՝ միջանի հանրապետություններ դարձնել ազգային խառնակութեան ասպարեզ, խախտել այնտեղ ինտերնացիոնալիզմի կապերը:

Սրանք են միջազգային ու ներքին բնույթի այն հիմքերը, վորոնք խոսում են ազգային հարցի կարևոր, առաջնակարգ նշանակություն մասին՝ առհասարակ և տվյալ մոմենտում՝ մասնավոր:

Ի՞նչն է ազգային հարցի դասակարգային եյությունը: Ի՞նչ է ազգային հարցը: Ազգային հարցի դասակարգային եյությունը փոխհարաբերությունները վորոշելն է,—յես խոսում եմ մեր իրադրութեան մասին, խորհրդայինի մասին,—նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և նախկին ճնշված ազգությունների դյուզացիութեան ճիշտ փոխհարաբերությունները վորոշելը: Զոգման հարցն այստեղ ավելի քան բավականաչափ քննարկվեց, բայց զոգման հարցն ընկ. ընկ. Կամենսկի, Կալինինի, Սոկոլնիկովի գեկուցման կապակցութեամբ, մինչև իսկ ընկ. Ռիկովի և ընկ. Տրոցկու գեկուցման կապակցութեամբ քննարկելիս, այդ քննարկման ժամանակ նկատի յեր առնվում գլխավորապես ուս պրոլետարիատի վերաբերմունքը դեպի ուս դյուզացիութունը: Այստեղ, ազգային բնագավառում, մենք ավելի բարդ մեխանիկա ունենք: Այստեղ մենք գործ ունենք նախկին պետական ազգին պատկանող և մեր ամբողջ Ֆեդերացիայի պրոլետարիատի ամենակուտուբական խալը հանդիսացող պրոլետարիատի ու դյուզացիութեան՝ առավելապես առաջներում ճնշված ազգությունների դյուզացիութեան միջև, ճիշտ փոխհարաբերություններ հաստատելու հարցի հետ: Այս է ազգային հարցի դասակարգային եյությունը: Յեթե պրոլետարիատին հաջողվի այլազգի դյուզացիութեան հետ հաստատել այնպիսի հարաբերություններ, վորոնք կարողանան խախտել ամեն մի ուսական բանի նկատմամբ յեղած այն անլստահութեան մնացուկները, վոր ցարիզմի քաղաքականութեամբ տասնյակ տարիներով սնուցվում ու արմատավորվում էր,—ալելին՝ յեթե ուս պրոլետարիատին հաջողվի հասցնել լիակատար փոխադարձ ըմբռնման ու վստահութեան, իրական միություն հաստատել վոչ միայն ուս պրոլետարիատի ու ուս դյուզացիութեան միջև, այլև ուս պրոլետարիատի ու այլ ազգությունների դյուզացիութեան միջև, ապա խնդիրը լուծված կլինի: Սրա համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի պրոլետարիատի իշխանութունն այլազգի դյուզացիութեան համար նույնքան հարազատ լինի, վորքան ուս դյուզացիութեան համար է:

Վորպեսզի խորհրդային իշխանութունն այլազգի դյուզացիութեան համար ել հարազատ դառնա՝ անհրաժեշտ է, վոր այդ իշխանութունը նրա համար հասկանալի լինի, վոր այն մայրենի լեզվով գործի, վոր դպրոցներն ու իշխանութեան մարմինները կառուցվեն լեզուն, բարբերը, սովորութիւնները, կենցաղն իմացող տեղացիներէ: Խորհրդային իշխանութունը, վոր մինչև վերջին ժամանակներս ուսական իշխանութուն է հանդիսացել, միայն այն ժամանակ և միայն այնքան կլինի վոչ միայն ուսական, այլև միջազգային (международная), առաջներում ճնշված ազգությունների դյուզացիների համար հարազատ, յերբ այդ յերկիրների հանրապետություններում հիմնարկներն ու իշխանութեան մարմինները կխոսեն ու կգործեն մայրենի լեզվով: Այս է ազգային հարցի հիմքերից մեկը՝ առհասարակ, խորհրդային իրադրութեան մեջ՝ մասնավոր:

Վո՞րն է ազգային հարցի լուծման բնորոշ դիժը տվյալ մոմենտում, 1923 թվականին: Ազգային դժով լուծում պահանջող հարցերը ի՞նչ ձև են ընդունել 1923 թվականին: Մեր Ֆեդերացիայի ժողովուրդների միջև տնտեսական դժով, ռազմական դժով, քաղաքական դժով համագործակցութուն հաստատելու ձև: Յես նկատի ունեմ միջազգային հարաբերությունները: Ազգային հարցը, վորի հիմքը կազմում է նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և այլազգի դյուզացիութեան միջև ճիշտ հարաբերություններ հաստատելու խնդիրը, տվյալ մոմենտում ընդունում է այն ժողովուրդների համագործակցութեան ու յեղբայրական համակցութեան առանձին ձև, վորոնք առաջներում անջատված էին և վորոնք այժմ միավորվում են միասնական պետութեան շրջանակներում: Ահա ազգային հարցի եյությունն այն ձևով, ինչ ձև նա ընդունել է 1923 թվականին: Պետական այդ միավորման կոնկրետ ձևը հանրապետությունների այն Միութեանն է, վորի մասին մենք խոսեցինք խորհուրդների համագումարում տակավին անցյալ տարվա վերջերին, և վորը մենք այն ժամանակ հիմնադրեցինք:

Այդ միութեան հիմքը՝ Միութեան անդամների կամավորութեանն ու իրավական հավասարութեանն են: Կամավորութեանն ու հավասարութեանը՝ այն պատճառով, վոր մեր ազգային ծրագրի յեղակետն ազգությունների ինքնուրույն պետական դյուզացի իրավունքի կետն է,—այն, ինչ առաջներում ինքնորոշման իրավունք էր կոչվում: Յեղներով սրանից՝ մենք վորոշակի պետք է ասենք, վոր ժողովուրդների վոչ մի միութեան, ժողովուրդների

վոչ մի միավորում իբրև միասնական պետություն չի կարող հաստատուն լինել, յեթե նա հիմնված չե լիակատար կամավորության վրա, յեթե սովյալ ժողովուրդը, յեթե ժողովուրդներն իրենք չեն ուզում միավորվել: Յերկրորդ հիմքը՝ Միության կադմի մեջ մտնող ժողովուրդների իրավական հավասարությունն է: Յեվ այդ հասկանալի յե: Յես չեմ խոսում փաստական հավասարության մասին, այս մասին յես հետազայում կասեմ, վորովհետև առաջ անցած ազդեցությունների ու հետամնաց ազդեցությունների միջև փաստական հավասարություն հաստատելը շատ բարդ, շատ ծանր, մի շարք տարիներ պահանջող գործ է: Յես այստեղ իրավական հավասարության մասին եմ խոսում: Այստեղ հավասարությունը նրանով է արտահայտվում, վոր բոլոր հանրապետությունները, սովյալ դեպքում չորս հանրապետություն՝ Անգլիոյկասը, Բելոռուսիան, Ուկրաինան ու ՌՍՖՍՀ, վորոնք Միության կադմի մեջ են մտնում, միեկնույն չափով են ուղղվում Միության բարեփոխից և միաժամանակ հոգուտ Միության միեկնույն չափով են հրաժարվում անկախության իրենց վորոչ իրավունքներից: Յեթե արտգործժողովուրդատ չեն ունենալու ՌՍՖՍՀ, Ուկրաինան, Բելոռուսիան, Անգլիոյկասյան հանրապետությունը, ապա պարզ է, վոր այս արտգործժողովուրդատները վերացնելիս և Հանրապետությունների Միության մեջ ընդհանուր արտգործժողովուրդատ ստեղծելիս տեղի կունենա վորոչ սահմանափակում այն անկախության, վոր ունեցել են այդ հանրապետությունները և վորը Միության մեջ մտնող բոլոր հանրապետությունների համար հավասարաչափ է սահմանափակվել: Պարզ է, վոր, յեթե այդ հանրապետություններն առաջներում իրենց արտառժողովուրդատներն են ունեցել, իսկ այժմ այդ արտառժողովուրդատները վերացվում են՝ ինչպես ՌՍՖՍՀ մեջ, այնպես ել մյուս հանրապետություններում՝ Հանրապետությունների Միության կից ընդհանուր արտառժողովուրդատ ստեղծելու համար, ապա այստեղ ևս տեղի յե ունենում այն անկախության վորոչ սահմանափակումը, վորը առաջ լիակատար ձևով կար և վորը այժմ կրճատվել է՝ հոգուտ ընդհանուր Միության և այլն և այլն: Վրմանք դուտ սխոլաստիկ հարց են տալիս. իսկ ի՞նչ է, միավորումից հետո հանրապետությունները անկախ են մնում միավորումից հետո հանրապետությունները անկախ են մնում արդյոք: Այդ սխոլաստիկ հարց է: Նրանց անկախությունը սահմանափակվում է, վորովհետև ամեն մի միավորում առաջներում յեղած իրավունքների մի վորոչ սահմանափակում է նրանց վերաբերմամբ, ուղբեր միավորվել են: Բայց այստեղ անկախության

տարրերը մնում են, անպայման, յուրաքանչյուր հանրապետության նկատմամբ, վորովհետև յուրաքանչյուր հանրապետություն Միության կադմից միակողմանիորեն դուրս դալու իրավունք ունի: Ահա յե վորոնք են անկախության տարրերը, ահա պոտենցիալում անկախության այն մաքսիմումը, վորը մնում է Միության մեջ մտնող հանրապետություններից յուրաքանչյուրի համար և վորը նա միշտ կարող է իրականացնել:

Այսպես ուրեմն, մեր իրադրության մեջ սովյալ մոմենտում ազդային հարցի կոնկրետ ձևը հանգել է ժողովուրդների տնտեսական, արտաքին-քաղաքական և ազգական համագործակցություն սահմանելու հարցին: Մենք պետք է այս հանրապետությունները այս գծերով միավորենք իբրև միասնական միություն, վոր կոչվում է ԽՍՀՄ: Տվյալ մոմենտում սրան են հանգել ազգային հարցի կոնկրետ ձևերը:

Բայց հեղիաթը հեշտ է ասվում, սակայն գործը շուտ չի արվում:

Բանն այն է, վոր մենք մեր իրադրության մեջ ունենք մի ամբողջ շարք գործոններ, վորոնք վոչ միայն նպաստում են ժողովուրդների իբրև մի պետություն միավորվելուն, այլև արդեւալում են այդ միավորումը:

Աջակցող գործոնները ձեզ հայտնի յեն. ամենից առաջ ժողովուրդների տնտեսական մերձեցումը, վորը հաստատվել է դեռևս մինչև խորհրդային իշխանությունը և ամրապնդված է խորհրդային իշխանության կողմից, ժողովուրդների միջև աշխատանքի վորոչ բաժանումը, վորը հաստատվել է մեզանից առաջ և ամրապնդվել է մեր կողմից, խորհրդային իշխանության կողմից, դա մի հիմնական գործոն է, վորը նպաստում է հանրապետությունների իբրև Միություն միավորվելուն: Միավորմանը նպաստող յերկրորդ գործոն պետք է համարել խորհրդային իշխանության բնությունը: Այս հասկանալի յե: Խորհրդային իշխանությունը բանվորների իշխանություն է, պրոլետարիատի գերկոտաուրա, վորն իր բնությամբ տրամադրում է, վոր Միության մեջ մտնող հանրապետությունների ու ժողովուրդների աշխատավոր մասսաները բարեկամաբար տրամադրվեն միմյանց նկատմամբ: Այս հասկանալի յե: Յեվ յերրորդ գործոնը, վոր աջակցում է միավորմանը, դա իմպերիալիստական շրջապատումն է, վորն այն միջավայրն է, վորի պայմաններում հարկ է լինում գործելու Հանրապետությունների Միությունը:

Բայց կան և այնպիսի գործոններ, վորոնք խանգարում են

այդ միավորմանը, արգելակում են այդ միավորումը: Հանրապետությունների իբրև միասնական միություն միավորվելու դուրսն արգելակող հիմնական ուժը—դա այն ուժն է, վոր աճում է մեղանում, ինչպես յես ասացի, նեպի պայմաններում. դա վե-
 իկոուսական շովինիզմն է: Բնավ ել պատահականություն չէ, ընկերներ, վոր սմենովեխականները¹⁾ բազմաթիվ կողմնակիցներ են ձեռք բերել խորհրդային պաշտոնյաների մեջ: Դա բնավ պատահականություն չէ: Պատահականություն չէ և այն, վոր պարոն սմենովեխականները գովում են կոմունիստ-բոլշևիկներին, կարծես թե ասելով՝ ինչքան կամենաք խոսեցեք բոլշևիզմի մասին, ինչքան կամենաք չաղակրատեցեք ձեր ինտերնացիո-
 նալիստական տենդենցների մասին, իսկ մենք հո դիտեմք, վոր այն, ինչ չհաջողվեց անել Դենիկինին, այն դուք կանեք, վոր մենք Ռուսաստանի մեծ գաղափարը դուք, բոլշևիկներդ, վերա-
 մենք Ռուսաստանի մեծ գաղափարը դուք, համենայն դեպս, կվերականգնեք կանգնեցիք կամ թե չէ դուք, համենայն դեպս, կվերականգնեք այն: Այս ամենը պատահականություն չէ: Պատահականություն չէ նաև այն, վոր այս գաղափարը թափանցել է նույնիսկ մեր միջանի կուսակցական հիմնարկները: Յես ականատես եյի այն բանին, թե ինչպես վետրվարյան պլենումում, վորտեղ առա-
 ջին անգամ դրվում եր յերկրորդ պալատի հարցը, Կենտկոմի կազմում լավում եյին կոմունիզմին չհամապատասխանող ճա-
 րներ,—ճառեր, վորոնք ընդհանուր վոչինչ չունեն ինտերնացիո-
 նալիզմի հետ: Այս ամենը ժամանակի նշան է, համաճարակ է:

1 Սմենովեխականությունը մի հոսանք է, վոր 1921 թ. ծագել է արտա-
 սահմանում ուսական սպիտակ-գվարդիական եմիգրացիայի մեջ առավելու-
 պես նրա ինտելիգենտական խավերում՝ Ն. Վ. Ուսարյալովի և այլոց գլխա-
 վորությունը, վորոնք հրատարակեցին «Смена вех» ժողովածուն և ավելի
 ուշ հրատարակում եյին նույն անունը կրող ժողովածու: Նոր բուրժուազիան այն
 ժամանակ, նեպին անցնելիս, առաջադրեց իր ձգտումներն ուղղել պաշտոն-
 ավարտությանը, վորի եյությունն այն եր, թե կոմունիստական կուսակցությունը
 պետք է վերադարձվի, իսկ նոր բուրժուազիան պետք է կոմունիզացիայի յեն-
 թարկվի, ըստվորում՝ մեզ համար աննկատելի կերպով, մենք, բոլշևիկներս,
 բանից դուրս է գալիս, պետք է մոտենանք գեմոկրատիկ հանրապետության
 չեմբին...» (Ստալին):

Կուսակցությունը մերկացրեց բուրժուական գաղափարախոսությունը—ամե-
 նովեխականությունը:—Խմբ.:

բոլոր վոչ-ուսականը, կառավարման բոլոր թեկերը հավաքել ու-
 սական սկզբունքի շուրջը և ճնշել վոչ-ուսականը: Հիմնական վը-
 տանդն այն է, վոր այսպիսի քաղաքականություն վարելով մենք
 ուսկ ենք անում կորցնելու նախկին ճնշված ժողովուրդների
 կողմից դեպի ուսական պրոլետարները յեղած այն վստահու-
 թյունը, վոր նրանք ձեռք են բերել հոկտեմբերյան որերին, յերբ
 ուս պրոլետարները տապալեցին կալվածատերերին, ուս կա-
 պիտալիստներին, յերբ նրանք, ուս պրոլետարները, խորտակե-
 ցին ազգային ճնշումը, դուրս հանեցին զորքերը Պարսկաստանից,
 Մոնղոլիայից, հուսակեցին Ֆինլանդիայի, Հայաստանի անկախու-
 թյունը և առհասարակ ազգային հարցը դրին միանգամայն նոր
 հիմքերի վրա: Այն վստահությունը, վոր մենք այն ժամանակ
 ձեռք բերինք, մենք կարող ենք կորցնել մինչև վերջին մնացորդ-
 ները, յեթե ամենքս չզինվենք այդ նոր, կրկնում եմ, վելիկոու-
 սական շովինիզմի դեմ, վորը անձեռն են, անկերպարան սողում է
 կաթիլ առ կաթիլ ներծծվելով մեր աշխատողների ականջներն ու
 սրբերը, կաթիլ առ կաթիլ փոխելով նրանց վոգին, ամբողջ հո-
 դին՝ այնպես, վոր քիչ է մնում բոլորովին չճանաչես այդ աշ-
 խատողներին: Ահա այս վտանգն է, ընկերներ, վորի մեջքը մենք
 ինչ ել վոր լինի պետք է կոտրենք, այլապես՝ մեզ սպառնում է
 առաջներում ճնշված ժողովուրդների բանվորների ու գյուղացի-
 ների վստահությունը կորցնելու հեռանկարը, մեզ սպառնում է
 այդ ժողովուրդների և ուսական պրոլետարիատի միջև յեղած
 կապի խզման հեռանկարը, և դրանով իսկ մեզ սպառնում է մեր
 գլխատուրայի սխտեմում մի ինչ-վոր ճեղք լույս տալու վը-
 տանդը: Չմոռանաք, ընկերներ, վոր յեթե մենք պարզված դրոշ-
 ներով եյինք գնում Կերենսկու դեմ և դեցեցինք ժամանակավոր
 կառավարությունը, ապա, իմիջի այլոց, նրանից եր, վոր այն-
 տեղ թիկունքում մենք ունեյինք այն ճնշված ժողովուրդների
 վստահությունը, վորոնք ազատագրություն եյին ակնկալում
 ուս պրոլետարներից: Չմոռանաք այնպիսի ռեզերվներ մասին,
 ինչպես ճնշված ժողովուրդներն են, վորոնք լուռ են, բայց իրենց
 լուռությամբ ճնշում ու վճռում են շատ բան: Հաճախ այդ չի
 զգացվում, բայց նրանք, այդ ժողովուրդները, ապրում են, նը-
 րանք կան, և նրանց մասին մոռանալ չի կարելի: Այո՛, ընկեր-
 ներ, վտանգավոր է նրանց մասին մոռանալը: Չմոռանաք, վոր
 յեթե մենք Կոլչակի, Դենիկինի, Վրանդելի ու Յուդենիչի թի-
 կունքում չունենայինք այսպես կոչված «այլազգիներին», չու-
 նենայինք առաջներում ճնշված ժողովուրդներին, վորոնք դեպի

ռուս պրոլետարները տածած իրենց լուռ համակրանքով քայքայում էյին այդ գեներալների թիկունքը, — ընկերներ, սա մի առանձին դործոն է մեր զարգացման մեջ, — լուռ համակրանքը, այն վոչ վոք չի տեսնում ու չի լսում, բայց այն վճռում է ամեն ինչ, — յեթե այդ համակրանքը չլիներ՝ մենք այդ գեներալներից վոչ մեկին զեն չէինք չալրտի։ Այն ժամանակ, յերբ մենք նրանց վրա էյինք գնում, նրանց թիկունքում սկսվեց փլուզումը։ Ինչո՞ւ։ Վորովհետև այդ գեներալները հենվում էյին կազակ-կոլոզո՞ւ։ Վորովհետև այդ գեներալները հենվում էյին կազակ-կոլոնիզատորական տարրերի վրա, նրանք ճնշված ժողովուրդների առաջ գծում էյին վերջիններս հետագա ճնշման հեռանկար, և ճնշված ժողովուրդներն ստիպված էյին մեր զերկը դալ, մինչդեռ մենք պարզում էյինք այդ ճնշված ժողովուրդների ազատագրման դրոշմը։ Ահա թե ինչը վճռեց այդ գեներալների բախտը, ահա այն դործոնների գումարը, վորոնց մեր դորքերի հաղորդություններն ստվերի տակ են թողել, բայց վորոնք վերջին հաշվով վճռել են ամեն ինչ։ Այս չի կարելի մոռանալ։ Ահա թե ինչու մենք պետք է կտրուկ չընդարձ կատարենք շովինիստական նոր տրամադրությունների դեմ պայքարելու իմաստով և անարգանքի սյունին դամենք մեր հիմնարկների այն պաշտոնյաներին և այն կուսակցական ընկերներին, վորոնք մոռանում են Հոկտեմբերին ունեցած մեր նվաճման մասին, այն է՝ առաջներում ճնշված ժողովուրդների վստահության մասին, վորը մենք պետք է թանդ գնահատենք։

Այս է առաջին և ամենավտանդավոր դործոնը, վորն արգելադրում է ժողովուրդների և հանրապետությունների իբրև միասնական միություն միավորվելու դործը։ Պետք է հասկանալ, վոր յեթե մի այնպիսի ուժ, ինչպիսին վելիկոռուսական շովինիզմն է, փարթամորեն ծաղկի ու տարածվի, — առաջներում ճնշված ազգերի կողմից վոչ մի վստահություն չի լինի, վոչ մի համադործակցություն միասնական միության մեջ մենք չենք կառուցի և Հանրապետությունների վոչ մի Միություն մենք չենք ունենա։

Յերկրորդ դործոնը, ընկերներ, վոր նույնպես արգելք է լինում առաջներում ճնշված ժողովուրդների միավորմանը ուսական պրոլետարիատի շուրջը, դա այն փաստական անհավասարությունն է, վոր մենք ցարիզմի շրջանից ենք ժառանգել։

Իրավական հավասարություն մենք հռչակել ենք և կիրառում ենք, բայց իրավական հավասարությունից, վորն ըստինքյան մեծագույն նշանակություն ունի խորհրդային հանրապետությունների զարգացման պատմության մեջ, մինչև փաստա-

կան հավասարությունը, այնուամենայնիվ, հեռու չէ։ Մեր Ֆեդերացիայի կազմի մեջ հետ մնացած բոլոր ազգություններն ու բոլոր ցեղերը Ֆորմալ կերպով նույնքան իրավունքներ ունեն, ինչքան և մյուս, առաջ անցած ազգությունները։ Բայց դժբախտությունն այն է, վոր ազգություններից վոմանք չունեն իրենց պրոլետարները, արդյունաբերական զարգացում չեն ապրել, նույնիսկ չեն ել սկսել, կուլտուրապես սոսկալի հետ են մնացել և միանգամայն անզոր են ոգտագործելու այն իրավունքները, վոր նրանց ընձեռել է հեղափոխությունը։ Այս, ընկերներ, ալելի կարևոր հարց է, քան դպրոցների հարցը։ Այստեղ մեր ընկերներից վոմանք կարծում են, վոր ցայտուն կերպով առաջին պլանի վրա դնելով դպրոցների ու լեզվի հարցը՝ հենց դրանով կարելի չի հանգուցը կտրտել։ Ճիշտ չէ, ընկերներ, այստեղ դպրոցներով շատ հեռուն չես դնա, դրանք, հենց այդ դպրոցները, զարգանում են, լեզուն նույնպես զարգանում է, բայց փաստացի անհավասարությունը, այս է բոլոր դժգոհությունների ու բախտումների հիմքը։ Այստեղ դպրոցներով ու լեզվով չես պրծնի, այստեղ հարկավոր է մեր իրական, սիստեմատիկ, անկեղծ, իսկական պրոլետարական ոգությունը կուլտուրապես ու տնտեսապես հետամնաց ազգությունների աշխատավոր մասսաներին։ Անհրաժեշտ է, վոր բացի դպրոցներից ու լեզվից, ուսաստանյան պրոլետարիատը ձեռք առնի բոլոր միջոցները, վորպեսզի ծայրամասերում, կուլտուրապես հետ մնացած հանրապետություններում, — իսկ նրանք իրենց մեղքով չէ, վոր հետ են մնացել, այլ այն պատճառով, վոր առաջներում նրանց դիտում էյին իբրև հումքի աղբյուրներ, — անհրաժեշտ է հասնել այն բանին, վոր այդ հանրապետություններում արդյունաբերության ոջախներ ստեղծվեն։ Այս ուղղությամբ միքանի փորձ արված է։ Վերաստանը վերցրել է Մոսկվայից մի դործարան, և վերջինս, յերևի, մոտ ժամանակներս կսկսի բանել։ Բուխարան վերցրել է մի դործարան, իսկ կարող եր չորս դործարան վերցնել։ Թուրքեստանը մի մեծ դործարան է վերցնում, և այսպիսով, բոլոր սովյալները կան, վոր տնտեսապես հետ մնացած և պրոլետարիատ չունեցող այդ հանրապետությունները ուս պրոլետարիատի ոգնությունը իրենց մոտ պետք է հիմնեն արդյունաբերության ոջախներ, թեկուզ փոքրիկ ոջախիկներ՝ նրա համար, վորպեսզի այդ ոջախիկներում լինեն տեղացի պրոլետարների խմբեր, վորոնք կարողանան ծառայել իբրև հաղորդակցության կամրջակ՝ ուս պրոլետարներից ու գյուղացիներից դեպի այդ հանրապե-

տություններն աշխատավոր մասնաները: Ահա այս բնագավա-
ռում հարկավոր է, վոր մենք լուրջ աշխատենք, և այստեղ միայն
գալորոցներով ու լեզվով չեն պրծնի:

Բայց կա նաև մի յերրորդ գործոն, վորն արգելակում է
հանրապետությունների միավորումը իբրև մի միություն,—դա
նացիոնալիզմն է առանձին հանրապետություններում: Նեպը աղ-
գում է վոչ միայն ռուս, այլև վոչ-ռուս բնակչության վրա:
Նեպը մասնավոր առևտուր ու արդյունաբերություն է զարգաց-
նում վոչ միայն Ռուսաստանի կենտրոնում, այլև առանձին հան-
րապետություններում: Ահա հենց այս իսկ նեպը և նրա հետ
կապված մասնավոր կապիտալը սնում, աճեցնում են վրացական,
ադրբեջանական, ուզբեկական և այլ նացիոնալիզմ: Հարկավ,
յեթե չլինեք վելիկոռուսական շովինիզմը, վորը հարձակողական
է, վորովհետև այն ուժեղ է, վորովհետև այն պոռաջ էլ ուժեղ է
յեղել ու ճնշելու և նվաստացնելու նրա սովորքները մնացել են,—
յեթե վելիկոռուսական շովինիզմը չլինեք, ապա թերևս, տեղա-
կան շովինիզմը իբրև պատասխան վելիկոռուսականի, գոյություն
ունենար այսպես ասած՝ միմիայն ու միմիայն կերպով, վո-
րովհետև, վերջին հաշվով, հակառուսական նացիոնալիզմը
պաշտպանողական ձև է, պաշտպանության մի վորոշ այլանդակ
ձև է՝ ընդդեմ ռուսական նացիոնալիզմի, ընդդեմ ռուսական շո-
վինիզմի: Յեթե այդ նացիոնալիզմը միայն պաշտպանողական
լինեք, ելի կարելի կլինեք նրա պատճառով աղմուկ չբարձրաց-
նել: Կարելի կլինեք գործողությունների ամբողջ ուժը և պայքա-
րի ամբողջ ուժը կենտրոնացնել վելիկոռուսական շովինիզմի
դեմ՝ հույս ունենալով, թե հենց վոր տապալվի այս ուժեղ թըշ-
նամին, ապա սրա հետ միասին կտապալվի նաև հակառուսական
նացիոնալիզմը, վորովհետև նա, այդ նացիոնալիզմը, կրկնում
էմ, վերջին հաշվով ռեակցիա յե վելիկոռուսական նացիոնալիզ-
մի հանդեպ, պատասխան է նրան, վորոշ պաշտպանություն է:
Այո՛, սա այսպես կլինեք, յեթե տեղերում հակառուսական նա-
ցիոնալիզմը ռուսական նացիոնալիզմի հանդեպ ռեակցիա լինե-
լուց դենը չզնար: Բայց դժբախտությունն այն է, վոր միջանի
հանրապետություններում պաշտպանողական այդ նացիոնալիզմը
դառնում է հարձակողական:

Վերջենք Վրաստանը: Այստեղ 30%-ից ավելի վոչ վրացա-
կան բնակչություն կա: Դրանց թվում են՝ հայերը, աբխազները,
աջարացիները, ռսերը, թաթարները: Գլուխ են կանգնած վրա-
ցիները: Վրացի կոմունիստների մի մասում ծնվել և դարձանում

մի գաղափար—չատ էլ հաշվի չնստել այդ մանր աղբություն-
ների հետ. նրանք պակաս կուլտուրական են, իբրև թե՝ պակաս
զարգացած են, ուստի նրանց հետ կարելի չե հաշվի չնստել: Դա
շովինիզմ է—միասակար ու մտանգավոր շովինիզմ, վորովհետև
նա կարող է վրացական փոքրիկ հանրապետությունը վերածել
խառնակչության ասպարեզի և նա արդեն իսկ խառնակչության
այդպիսի ասպարեզ է դարձրել այն:

Ադրբեջանը: Հիմնական աղբությունը ադրբեջանական է,
բայց այստեղ կան նաև հայեր: Ադրբեջանցիներն մի մասի մեջ
նույնպես կա այսպիսի, յերբեմն շատ էլ չքողարկված, տենդենց
այն նյութի մասին, թե մենք, գիտեք ինչ, ադրբեջանցիներ
ենք,— ընդհանր, իսկ նրանք, հայերը, — յեկվորներ են: Քանի
վառ այդպես է, արդյոք չի՞ կարելի նրանց մի քիչ հետ մղել,
հաշվի չնստել նրանց չահերի հետ: Սա նույնպես շովինիզմ է:
Սա խախտում է աղբությունների այն հավասարությունը, վորի
հիման վրա կառուցվում է խորհրդային իշխանությունը:

Բուխարան: Այստեղ, Բուխարայում, յերեք աղբություն կա.
ուզբեկները—հիմնական աղբությունը, թուրքմենները՝ բուխարա-
կան շովինիզմի տեսակետով՝ «պակաս կարևոր» աղբություն, և
կիրգիզները: Այստեղ նրանք քիչ են, և նրանք «պակաս կարևոր են»:

Սորեզում նույն բանն է. թուրքմեններն ու ուզբեկները:
Ուզբեկները հիմնական աղբությունն են, իսկ թուրքմենները՝
«պակաս կարևորը»:

Այս ամենը տանում է դեպի կոնֆլիկտներ, դեպի խորհրդա-
յին իշխանության թուլացումը: Այս հակումը դեպի տեղական
շովինիզմը նույնպես պետք է արմատում խափանել: Իհարկե,
տեղական շովինիզմը, համեմատած վելիկոռուսական շովինիզմի
հետ, վորը աղբային հարցի ընդհանուր սիստեմում կազմում է
ամբողջի յերեք քառորդը, այնքան կարևոր չէ, բայց տեղական
աշխատանքի համար, տեղացիների համար, հենց աղբային հան-
րապետությունների խաղաղ դարդացման համար այս շովինիզմը
առաջնակարգ նշանակություն ունի:

Այս շովինիզմը յերբեմն սկսում է յենթարկվել շատ հետա-
քըրքրական եվուլուցիայի: Յես նկատի ունեմ Անդրկովկասը:
Դուք գիտեք, վոր Անդրկովկասը բաղկացած է յերեք հանրապե-
տություններից, վորոնք իրենց կազմում տասը աղբություն ու-
նեն: Անդրկովկասը վաղ ժամանակներից հանդիսացել է կոտո-
րածի ու խառնակչության ասպարեզ, իսկ հետո, մենչևիկների
ու նացիոնալիստների որով՝ պատերազմի ասպարեզ: Դուք գի-

տեղ վրացահայկական պատերազմը: 1904 թվականի սկզբի ու 1905 թվականի վերջի կոտորածը ձեզ նույնպես հայտնի չե: Յես կարող եմ մի շարք շրջանների անուններ տալ, վրտեղ մեծամասնություն կազմող հայերը կոտորել են բնակչության ամբողջ մնացած մասը, վրո բաղկացած է թաթարներին, — որինակ, Ջանդեղուրը: Կա մի այնպիսի մարդ, վրտեղ մեծամասնությունը հայեր են, և այնտեղ նրանք կոտորել են բոլոր թաթարներին: Կարող եմ մատնանշել մի ուրիշ դավառ—Նախիջևանը: Այնտեղ գերակշռողը թաթարներն են յեղել, և նրանք կոտորել են բոլոր հայերին: Դա յեղել է իմպերիալիզմի ընդհանրապես ու վրաստանի ազատագրվելուց հենց առաջ: (Մի ձայն տեղից. «Իրենց ձևով են լուծել ազգային հարցը»): Իհարկե այդ ել ազգային հարցի լուծման վրո ձև է: Բայց այդ՝ լուծման խորհրդային ձև չէ: Փոխադարձ ազգային թշնամանքի այս իրադրություն մեջ, իհարկե, ուսաները գեր չունեն, վրոմվհետե կովում են թաթարներն ու հայերը, առանց ուսաների: Ահա թե ինչո՞ւ Անդրկովկասում հարկավոր է մի հատուկ մարմին, վրո կարողանալ կարգավորել փոխհարաբերություններն ազգությունների միջև: Համարձակ կարելի չե ասել, վրո նախկին պետական Ռուսաստանի պրոլետարիատի և մնացած բոլոր ազգությունների աշխատավորների փոխհարաբերությունները կազմում են ազգային ամբողջ հարցի յերեք քառորդը: Բայց այս հարցի մի քառորդը պետք է բաժին թողնել իրենց, առաջներում ճնշված ազգությունների փոխհարաբերություններին:

Յեմ ահա՝ փոխադարձ անվստահության այս պայմաններում, յեթե վրո խորհրդային իշխանությունն Անդրկովկասում չկարողանալ ստեղծել ազգային խաղաղության մի մարմին, վրո կալոզանում է հարթել բաղխումներն ու կոնֆլիկտները, մենք կվերադառնալինք ցարիզմի դարաշրջանին կամ դաշնակների*, մուսավաթականների*, մենչևիկների դարաշրջանին, յերե մարդիկ հրդեհում ու կոտորում ելին իրար: Ահա թե ինչո՞ւ Կենտկոմը յերիցս հաստատել է Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի՝ վրպես ազգային խաղաղության ուղանի՝ սրահպանություն անհրաժեշտությունը:

Այստեղ յեղել է և մնում է վրացի—կոմունիստների մի խումբ, վրո չի առարկում այն բանի դեմ, վրո վրաստանը միավորվի Հանրապետությունների Միության հետ, բայց առարկում է այն բանի դեմ, վրո այդ միավորումը տեղի ունենա Անդրկովկասյան

Ֆեդերացիայի միջոցով: Նրանք, դուք տեսնո՞ւմ եք, ուղում են Միությանն ավելի մոտիկ լինել, թե իրր հարկավոր չե Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի ձևով այս միջնապատը մեր, վրացիներին ու Հանրապետությունների Միության միջև, թե իրր Ֆեդերացիան հարկավոր չե՞: Սա, կարծես թե, շատ հեղափոխականորեն է հնչում: Բայց այստեղ ուրիշ դիտավորություն կա: Նախ, այդ հայտարարությունները խոսում են այն մասին, վրո վրաստանում ազգային հարցի բնագավառում դեպի ուսաները յեղած վերաբերմունքը յերկրորդական նշանակություն ունի, վրոմվհետե ալ ընկեր—ուկոնիստները (նրանց այսպես են անվանում) վոչինչ չունեն այն բանի դեմ, վրո վրաստանը Միության հետ միավորվի ուղղակի, այսինքն՝ չեն վախենում վերկոռուսական շովինիզմից՝ դանելով, վրո նա այսպես թե այնպես տակից կտրված է, կամ թե՝ վճռողական նշանակություն չունի: Նրանք, ակներև է, ավելի վախենում են Անդրկովկասի Ֆեդերացիայից: Ինչո՞ւ: Ինչո՞ւ պետք է յերեք ժողովուրդներ, վրո ապրում են Անդրկովկասում, վրո այսքան ժամանակ կովել են իրար դեմ, վրո կոտորել են միմյանց, վրո պատերազմել են միմյանց դեմ, — ինչո՞ւ պետք է այդ ժողովուրդները ալմ, յերե, վերջապես, խորհրդային իշխանությունը նրանց միջև յեղբայրական միության կապեր է հաստատել Ֆեդերացիայի ձևով, յերե այդ Ֆեդերացիան տվել է փոխադարձ յեղբայրության իսկական արդասիքներ, ինչո՞ւ ալմ պետք է կտրել Ֆեդերացիայի այդ կապերը: Ինչո՞ւմն է բանը, ընկերներ՝: Բանն այն է, ընկերներ՝, վրո Անդրկովկասի Ֆեդերացիայի կապերը դրկում են վրաստանին արտոնյալ դրություն այն բաժնից, վրո նա կարող եր դրավել իր աշխարհագրական դիրքով: Դատեցեք ինքներդ: վրաստանն ունի իր նավահանգիստը—Բաթումը, վրո վրայով են դալիս աղբանքներն Արևմուտքից, վրաստանը ունի մի այնպիսի յերկաթուղային հանգույց, ինչպիսին Թիֆլիսն է, վրոն չեն կարող մի կողմ թողնել հայերը, չի կարող մի կողմ թողնել Ադրբեջանը, վրոն իր ապրանքները Բաթումից է ստանում: Յեթե վրաստանը առանձին հանրապետություն լիներ, յեթե նա չմտներ Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի մեջ, նա կարող եր մի փոքրիկ ուտիմատում ներկայացնել թե Հայաստանին, վրո չի կարող առանց Թիֆլիսի կառավարվել, և թե Ադրբեջանին, վրոն առանց Բաթումի չի կարող յուր դնալ: Այստեղ վրո ողուսներ կլինեյին: Սա պատահականություն չե, ընկերներ՝, վրո մի այսպիսի վայրենի դեկրետ կորդոնի մասին հենց վրաստանումն է մչակվում:

* Տե՛ս դրքի վերջի 1 և 2 ծանոթագրությունները:

Այժմ այդ մեղքը Սերերրյակովի վրա յեն դրում: Դիցուք թե այդպես եր: Բայց չե՞ վոր նա Վրաստանում ե ծնվել և վոչ թե Ադրբեջանում ու վոչ ել Հայաստանում: Սա պատահականութուն չե, վոր յեղել ե մի աշախտի դեկրետ, վորով ուղեցել են կարողավորել բնակչության ազգային խմբերի միջև յեղած հարաբերութունները նրա համար, վորպեսզի մի բան պահեն հոգուտ Վրաստանի և Վրաստանին հնարավորութուն տան ողտադործելու այն նպատակով որ աշխարհադրական դերքը, վորը նա անպաքման ունի և վորը հանձինս ուկրոնիստների նա չի ուղում կորցնել: Այնուհետև, այստեղ մի ուրիշ պատճառ ել կա: Թիֆլիսը Վրաստանի մայրաքաղաքն ե, բայց այնտեղ վրացիները 25%-ից ավելին չեն, հայերը 35%-ից պակաս չեն, այնուհետև դալիս են բոլոր մնացած ազգութունները: Այս ել ձեզ Վրաստանի մայրաքաղաք: Թե վոր Վրաստանն առանձին հանրապետութուն լիներ, ապա այստեղ կարելի յեր կատարել բնակչության վորոշ տեղափոխութուն, որինակ, հայ բնակչության տեղափոխութուն Թիֆլիսից: Յեղել ե հո մի աղբյուրի դեկրետ, վորի մասին ընկ. Մախարաձեն հայտնեց, թե այն ուղղված ե յեղել հայերի դեմ: Կարելի յեր վորոշ տեղափոխութուն կատարել այնպես, վոր հայեր տարեցտարի Թիֆլիսում ավելի քիչ լինեյին, քան վրացիներ, և այսպիսով, Թիֆլիսը դարձնել իսկական վրացական մայրաքաղաք: Յես յենթադրում եմ, վոր տեղահանության դեկրետը նրանք վերացրել են: Բայց նրանց ձեռքում բազմաթիվ հնարավորութուններ, բազմաթիվ այնպիսի ձևեր ձևեր կան,—որինակ, «բեռնաթափումը»,—վորոնց միջոցով կարելի կլիներ, պահպանելով ինտերնացիոնալիզմի տեսքը, բանն այնպես սարքել, վոր Թիֆլիսում հայեր պակաս լինեն: Աշխարհադրական դերքի ահա այս ողուտները, վոր չեն ուղում կորցնել ուկրոնիստները, և վրացիների աննպատ դերքը բուն Թիֆլիսում, վորտեղ վրացիներ ավելի քիչ կան, քան հայեր,—հենց սրանք են ստիպում մեր ուկրոնիստներին պայքարել Ֆեդերացիայի դեմ: Մենչևիկները հայերին ու թաթարներին ուղղակի Թիֆլիսից տեղահանում եյին: Իսկ այժմ, խորհրդային իշխանության ուրով, տեղահանել չի կարելի, ուստի և պետք ե անջատվել Ֆեդերացիայից, և այն ժամանակ իրավական հնարավորութուններ կլինեն, վորպեսզի ինքնուրույնորեն այնպիսի ուղերացիաներ կատարեն, վորոնք կհանդեսնեն այն բանին, վոր վրացիները նպատակով դիրքը լիովին կողտադործվի Ադրբեջանի ու Հայաստանի դեմ: Յեզ այս ամենի հետևանքով կստեղծվեր վրացիների արտոնյալ

դրութուն Անդրկովկասի ներսում: Այս ե ամբողջ վտանգը: Ադրբեջանը մենք կարո՞ղ ենք, անտեսելով ազգային խաղաղության չահերն Անդրկովկասում, արդյոք մենք կարո՞ղ ենք ստեղծել այնպիսի պայմաններ, վոր վրացիները գտնվեյին արտոնյալ դրության մեջ Հայաստանի և Ադրբեջանի հանրապետութունների հանդեպ: Վո՞չ: Մենք այդ բանը թույլ տալ չենք կարող:

Կառավարման մի հին հատուկ սխտեմ կա, յերբ բուրժուական իշխանութունը մոտեցնում ե իրեն միքանի ազգութուն, նրանց արտոնութուններ ե տալիս, իսկ մնացած ազգութուններին նվաստացնում ե՝ չկամենալով զբաղվել նրանցով: Այսպիսով, իրեն մոտեցնելով մի ազգութուն՝ նա սրա միջոցով ճնշում ե դործ դնում մնացածների վրա: Այսպես եյին կառավարում, որինակ, Ավստրիայում: Բոլորի հիշողության մեջ ե ավստրիական միլիտար Բեյստի հայտարարութունը, յերբ նա կանչեց հունգարական միլիտարին ու ասաց, «դու կառավարիր քո հորդաները, իսկ յես իմ հորդաներից դուրս կթափեմ. դա ասել կուզի՝ հույ տուր ու ճգմիր Հունգարիայում քո ազգութուններին, իսկ յես կճգմեմ իմ ազգութուններին: Դու և յես՝ արտոնյալ ազգեր ենք, իսկ մնացածներին ճգմիր: Նույն այս բանը տեղի յեր ունենում լեհերի վերաբերմամբ բուն Ավստրիայի ներսում: Ավստրիացիները լեհերին իրենց մոտեցրին, նրանց արտոնութուններ եյին տալիս, վորպեսզի լեհերը ավստրիացիներին ողենն՝ սրանց դիրքերը լեհաստանում ամրացնելու համար, իսկ սրա փոխարեն լեհերին հնարավորութուն եյին տալիս Գալիցիան խեղդելու: Սա մի առանձին դուտ ավստրիական սխտեմ ե—զատել ազգութուններից վոմանց ու նրանց արտոնութուններ տալ, վորպեսզի այնուհետև մնացածների հախից դան: Բյուրոկրատիայի տեսակետից՝ սա կառավարման խնայողական ձև ե, վորովհետև հարկ ե լինում զբաղվել մի ազգությամբ, բայց քաղաքական տեսակետից, դա անխուսափելի մահ ե, վորովհետև խախտել ազգութունների հավասարության սկզբունքները և վորեն արտոնութուն թույլ տալ մի ազգության համար՝ դա նշանակում ե մահվան դատապարտել իր աղալին քաղաքականութունը:

Հենց նույն կերպ ել այժմ Անդլիան ե կառավարում Հնդկաստանը: Վորպեսզի բյուրոկրատիայի տեսակետից ավելի հեշտությամբ դուրս թափեն Հնդկաստանի ազգութուններից ու ցեղերից, Անդլիան Հնդկաստանը բաժանել ե Բրիտանական Հնդկաստանի (240,000,000 բնակչութուն) ու բնիկների Հնդկաստանի (72,000,000): Ի՞նչ հիման վրա: Հենց այն հիման վրա, վոր Ան-

դիւան ցանկացել է ազգերի մի խումբը դատել ու նրան արտոնութիւններ տալ, վորպեսզի դրանով իսկ ավելի հարմար կերպով կառավարի մյուս ազգութիւնները: Բուն Հնդկաստանում ազգութիւնները 800-ից պակաս չեն, և Անգլիան վճռել է՝ փոխանակ յետ դրադիւմ 800 առանձին ազգութիւններով, ավելի լավ է դատել միջանի ազգ, տալ նրանց վորոշ արտոնութիւններ և նրանց միջոցով կառավարել մյուսներին, վորովհետեւ, նախ, մնացած ազգերի դժգոհութիւնն այդ դեպքում ուղղվելու չէ այս արտոնյալներին, և վոչ թե Անգլիայի դեմ, իսկ յերկրորդը, յերկու-յերեք ազգով «գրադվելը» ավելի եփան կնստի, քան 800-ով «գրադվելը»:

Սա նույնպէս կառավարման սխտեմիկ է, անգլիական սխտեմիկ: Դա ի՞նչ բանի յետ հանդեցնում: Ապարատի եփանացման, — այս ձիշտ է: Բայց, ընկերներ, յետ վերանանք բյուրոկրատական հարմարութիւններէց, ապա այս՝ անգլիական տիրապետութիւն մահն է Հնդկաստանում, այստեղ, այս սխտեմումն է անգլիական կառավարման ու անգլիական տիրակալութիւն ամբողջ սխտեմի անխուսափելի, ինչպէս յերկու անգամ յերկու չորս՝ մահը:

Մեզ դեպի այս վտանգավոր ճանապարհն են մղում մեր ընկեր վրացի-ուկրոնիստները, վորքան վոր նրանք պայքարում են Ֆեդերացիայի դեմ, խախտելով կուսակցութիւն բոլոր որենքները, վորքան վոր նրանք ուզում են դատել Ֆեդերացիայից, վորպեսզի պահեն իրենց նպատակները դիրքը: Նրանք մեզ մղում են դեպի մի ուղի՝ վորոշ արտոնութիւններ ընձեռելու իրենց՝ ի հաշիվ Հայաստանի ու Ադրբեյջանի հանրապետութիւնների: Մենք այս ճանապարհը չենք կարող ընտրել, վորովհետեւ սա հաստատապէս մահ է մեր ամբողջ քաղաքականութիւնն ու խորհրդային իշխանութիւնն համար կովկասում:

Պատահականութիւն չէ, վոր այս վտանգը զգացին մեր ընկերները Վրաստանում: Հարձակման անցած վրացական այս շփոթումը, վոր ուղղված էր հայերի ու ադրբեյջանցիների դեմ, վրդովեց Վրաստանի կոմկուսին: Պատահականութիւն չէ, վոր Վրաստանի կոմկուսը, վորը իր լեզալ գոյութիւնն որից սկսած յերկու համագումար է ունեցել, ամեն անգամ միահամուռ մերժել է ընկեր-ուկրոնիստներին դիրքը, վորովհետեւ առանց Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի չի կարելի խաղաղութիւն պահել կովկասում, չի կարելի հավասարութիւն հաստատել: Չի կարելի թույլ տալ, վոր մի ազգութիւն ավելի արտոնյալ լինի, քան մյուսը: Այս բա-

նը մեր ընկերներն զգացին: Ահա թե ինչու պայքարի յերկու տարում Մզկվանու խումբը ներկայացնում է մի փոքրիկ խմբակ, վորին մի գլուխ դուրս է չարտում կուսակցութիւնը հենց Վրաստանում:

Պատահականութիւն չէ նաեւ այն, վոր ընկ. Լենինը այնպէս շտապում էր և այնպէս խթանում էր, վորպեսզի Ֆեդերացիան անհապաղ մտցվի: Պատահական չէ նաեւ այն, վոր մեր Կենտկոմը յերեցս հանձնատել է Ֆեդերացիայի անհրաժեշտութիւնն Անդրկովկասում, — Ֆեդերացիա, վորն ունի իր ԿԳՎ և իր գործադիր իշխանութիւնը, վորի վճիռները պարտադիր են հանրապետութիւնների համար: Պատահական չէ և այն, վոր յերկու հանձնաժողովն ել — թե ընկ. Չերժնևկունը և թե ընկ. Կամենեվինը՝ Կուլբիշևիկ հետ միասին, — գալով Մոսկվա՝ ասացին, վոր չի կարելի յոյա դնալ առանց Ֆեդերացիայի:

Պատահական չէ, վերջապէս, նաեւ այն, վոր «Սոցիալիստի-չեսկի Վեստնիկի» մենչեիկները գովում են մեր ընկեր-ուկրոնիստներին Ֆեդերացիայի դեմ պայքարելու համար, ձեռքերի վրա յեն ման ածում նրանց. ձկնորսը ձկնորսին հեռվից է տեսնում:

Անցնում եմ, ընկերներ, այն միջոցների, այն յեղանակների քննարկմանը, վորոնց ոգնութիւնը անհրաժեշտ է, վոր մենք հաղթահարենք միավորումը արգելակող այս յերեք հիմնական գործոնները՝ վերկոռուսական շփոթումը, փաստական անհավասարութիւնը և տեղական նացիոնալիզմը մանավանդ այն դեպքում, յերբ այն շփոթումի յետ փոխարկվում: Այն միջոցներէց, վորոնք կարող են ոգնել մեզ՝ անհիմնադրին կերպով վերացնելու այս ամբողջ ժառանգութիւնը, հին ժառանգութիւնը, վորն արգելակում է ժողովուրդների մերձեցումը, յետ կնչեմ միայն յերեքը:

Առաջին միջոցը. ձեռք առնել բոլոր միջոցներն այն բանի համար, վորպեսզի խորհրդային իշխանութիւնը հանրապետութիւններում հասկանալի ու հարազատ դառնա, վորպեսզի խորհրդային իշխանութիւնը մեղանում լինի վոչ միայն ոռուսական, այլև միջազգայն: Սրա համար անհրաժեշտ է, վոր վոչ միայն դպրոցները, այլև բոլոր հիմնարկները, բոլոր մարմինները, ինչպէս կուսակցական, այնպէս ել խորհրդային՝ քայլ առ քայլ ազգայնա-նան, վոր նրանք գործեն մասսաների համար հասկանալի լեզվով, վոր նրանք գործեն տվյալ ժողովրդի կենցաղին համապատասխանող պայմաններում: Միայն այս պայմանով է, վոր մենք հնարավորութիւն կստանանք խորհրդային իշխանութիւնը դարձ-

նելու ռուսականից՝ միջադեյան, մոտ, հասկանալի ու հարազատ բոլոր հանրապետութիւնների և առանձնապես այն հանրապետութիւնների աշխատավոր մասսաների համար, վորոնք հետ են մնացել տնտեսապես ու կուլտուրապես:

Յերկրորդ միջոցը, վորը կարող է հեշտացնել ցարիզմից ու բուրժուազիայից ստացված ժառանգութիւնը անհիմանդադին կերպով վերացնելու մեր դործը, դա կոմիսարիատների մի այնպիսի կառուցվածքն է Հանրապետութիւնների Միութեան մեջ, վորը գոնէ հիմնական ազդութիւններին հնարավորութիւն տալ կոնգրեսների կազմում ունենալու իրենց մարդիկը և վորը ստեղծեր մի այնպիսի իրադրութիւն, յերբ առանձին հանրապետութիւնների կարիքներն ու պահանջները անսլոյսման բավարարվելին:

Յերրորդ միջոցը՝ անհրաժեշտ է, վոր մեր բարձրագույն մարմինների կազմում լինի մի այնպիսի մարմին, վորը հանդիսանար առանց բացառութեան բոլոր հանրապետութիւնների և ազդութիւնների կարիքների ու պահանջների արտացոլումը: Յետ ուզում եմ այս վերջինիս վրա հատկապես հրաւիրել ձեր ուշադրութիւնը:

Յեթե վոր մենք կարողանայինք միութենական ԿԳԿ կազմում հիմնել յերկու պլատ, վորոնցից առաջինն ընտրվեր խորհուրդների միութենական համագումարում՝ անկախ ազդութիւններից, իսկ յերկրորդ պլատն ընտրվեր հանրապետութիւնների ու մարզերի կողմից (հանրապետութիւնները հալասարարար և ազդային մարզերը նույնպես հալասարարար) և հաստատվեր Հանրապետութիւնների Միութեան խորհուրդների նույն համագումարի կողմից, յես կարծում եմ, վոր այն ժամանակ մեր դերագույն հիմնարկների կազմում մենք կունենայինք նաև գոտ ազդային պահանջների արտացոլումը և վոչ թե միայն առանց բացառութեան բոլոր պրոլետարական խմբերի դասակարգային շահերի արտացոլումը: Մենք կունենայինք մի մարմին, վորը կարողացուէր Հանրապետութիւնների Միութեան տերիտորիայի վրա բնակվող ազդութիւնների, ժողովուրդների ու ցեղերի հատուկ շահերը: Չի կարելի, ընկերներ, մեր պայմաններում, յերբ Միութիւնն ընդհանուր առմամբ միավորում է 140 միլիոն մարդ, վորոնցից մի 65 միլիոնը վոչ-ռուսներ են, —այս տեսակի մի պետութեան մեջ չի կարելի կառավարել՝ այստեղ, Մոսկովայում, բարձրագույն մարմնում, մեր առջև չունենալով այդ ազդութիւնների պատվիրակներին, վորոնք արտացոլելին վոչ միայն ամբողջ

պրոլետարիատի համար ընդհանուր շահերը, այլև առանձին, հատուկ, սպեցիֆիկ, ազդային շահերը: Առանց սրան, ընկերներ, չի կարելի կառավարել: Չունենալով ձեռքում այս բարոմետրը և այնպիսի մարդկանց, վորոնք ընդունակ են ձեռնկերպելու առանձին ազդութիւնների այս հատուկ կարիքները՝ չի կարելի հառաւարել:

Յերկիր կառավարելու յերկու յեղանակ կա. մի յեղանակն այն է, յերբ ապարատը պարզացված է և այն գլխավորում է, ասենք, մի խումբ կամ մի մարդ, վորը տեղերում ձեռքեր ու աչքեր ունի՝ նահանգապետների ձեռով: Սա կառավարման շատ պարզ ձև է, ըստվորում՝ գլուխը, կառավարելով յերկիրը՝ այն տեղեկութիւններն է ստանում, վոր կարող են ստացվել նահանգապետներից, և գլուխն իրեն միխթարում է այն հույսով, նոր նա ազնաւար է և ճիշտ է կառավարում: Հետո բաղխումներ են ծագում, բաղխումները փոխարկվում են կոնֆլիկտների, կոնֆլիկտները՝ ապստամբութիւնների: Հետո ապստամբութիւնները ճնշվում են: Կառավարման այսպիսի սխտեմը մեր սխտեմը չէ, ի դեպ, այն չափազանց թանգ է, թեպետև, պարզ է: Խորհրդային յերկրում մենք պետք է յուրացնենք կառավարման այն սխտեմը, վորը հնարավորութիւն է տալիս ճշտութեամբ կռահելու բոլոր փոփոխութիւնները, բոլոր հանգամանքները՝ թե՛ դիւրացիների մեջ, թե՛ նացիոնալների մեջ, թե՛ այսպես կոչված այլադիւնների մեջ, թե՛ ռուսների մեջ, վորպեսզի բարձրագույն որդանների սխտեմում լինեն մի շարք բարոմետրներ, վորոնք կռահեն ամեն մի փոփոխութիւն, հաշվի առնեն ու կանխեն թե բաւմաշական շարժումը, թե բանդիտականը, թե Կրոնշտադտը, թե ամեն մի հնարավոր փոթորիկ ու ճախորդութիւններ: Սա կառավարման խորհրդային սխտեմն է: Նա այն պատճառով է կոչվում խորհրդային իշխանութիւն, ժողովրդական իշխանութիւն, վոր հենվելով բուն ներքնախավերի վրա՝ նա բոլորից շուտ է գլուխ ամեն մի փոփոխութիւն, համապատասխան միջոցներ է ձեռք առնում և ժամանակին է շտկում դիժը, յեթե այն ծովել է, —ինքն է իրեն քննադատում ու շտկում է դիժը: Կառավարման այս սխտեմը խորհրդային սխտեմն է, և այն պահանջում է, վորպեսզի բարձրագույն մարմինների սխտեմում մենք ունենանք մարմիններ, վորոնք առանց մնացորդի արտացոլեն ազդային կարիքներն ու պահանջները:

Առարկութիւն կա, թե այդ կբարդացնի կառավարման ամբողջ սխտեմը, թե դա նոր մարմիններ կկուտակի իրար գլխի:

Այդ ճիշտ է: Մինչև այժմ մենք ունեյինք ՌՍՖՍՀ ԿԳԿ, ապա ստեղծեցինք Միության ԿԳԿ, այժմ, յերևի, հարկ կլինի Միության ԿԳԿ բաժանել յերկու մասի: Ինչ արած: Յես մատնանշեցի, վոր կառավարման ամենապարզ ձևն է՝ մեկին գործի գլուխ նստեցնել և նրան նահանգապետներ տալ, բայց Հոկտեմբերից հետո արդեն չի կարելի զբաղվել այդպիսի եքսպերիմենտներով: Միստեմը բարդացել է, բայց այն հեշտացնում է կառավարումը և ամբողջ կառավարումը խորապես խորհրդային է դարձնում: Ահա թե ինչու յես կարծում եմ, վոր համապետարը պետք է ընդունի հասուժի մարմնի, Միության ԿԳԿ-ի կազմում յերկրորդ պալատի, վորպես բացարձակապես անհրաժեշտ մի մարմնի, հիմնադրումը:

Յես չեմ ասի, թե սա Միության ժողովուրդների միջև համադորձակցությունը կարգավորելու կատարյալ ձև է, չեմ ասի, թե սա գիտության վերջին խոսքն է, բնավ ել վոչ: Ազգային հարցը մենք տակավին հաճախ ենք դնելու, վորովհետև ազգային ու միջազգային պայմանները փոփոխվում են և ելի կարող են փոխվել: Յես չեմ հրաժարվում այն բանից, վոր դուցե մենք հարկադրված լինենք միջանի կոմիսարիատներ, վոր մենք միաձուլում ենք Հանրապետությունների Միության կազմի մեջ, հետո անջատել, յեթե փորձը ցույց տա, վոր կոմիսարիատներից վոմանք, միաձուլվելով, միևուս են տվել:

Բայց մի բան պարզ է, — վոր տվյալ պայմաններում ու տվյալ իրադրության մեջ մեր տրամադրության տակ ավելի լավ մեթոդ և ուրիշ, ավելի հարմար մարմին չկա: Հանրապետության առանձին մասերի ներսում յեզող տատանումներն ու բոլոր փոփոխություններն արտացոլել կարողացող մարմին ստեղծելու համար ավելի լավ միջոցներ և այլ ճանապարհ, քան յերկրորդ պալատի հիմնումն է՝ մենք առայժմ չունենք: Ըստինքյան հասկանալի յե, վոր յերկրորդ պալատում պետք է ներկայացվեն վոչ միայն այս չորս հանրապետությունը, վորոնք միավորվել են, այլ բոլոր ժողովուրդները, վորովհետև խոսքը վոչ միայն այն հանրապետությունների մասին է, վորոնք ձևականորեն միավորվել են (նրանք չորսն են), այլև բոլոր ժողովուրդների ու ազգությունների մասին է: Ուստի մեզ անհրաժեշտ է ունենալ մի այնպիսի ձև, վորը կարողանար տալ առանց բացառության բոլոր ժողովուրդների ու հանրապետությունների պահանջների արտացոլումը:

Յես ամփոփում եմ, ընկերներ: Ուրեմն ազգային հարցի կա-

րևորությունը վորոշվում է նոր սխուռացիայով միջադպին դրության մեջ, նրանով, վոր մենք այստեղ, Ռուսաստանում, մեր Ֆեդերացիայում, պետք է ազգային հարցը լուծենք ճիշտ, որին նախելի ձևով, վորպեսզի որինակ տանք մեր հեղափոխության ծանր ռեզերվները հանգիսացող Արևելքին և դրանով իսկ ուժեղացնենք այդ ռեզերվների վստահությունը, հակումը դեպի մեր Ֆեդերացիան: Ներքին դրության տեսակետից՝ նպալի պայմանները, ուժեղացող վելիկոռուսական շովինիզմը և տեղական շովինիզմը նույնպես մեզ պարտադրում են ընդգծելու ազգային հարցի առանձին կարևորությունը:

Այնուհետև յես ասացի, վոր ազգային հարցի ելությունը — դա ճիշտ հարաբերությունների սահմանումն է՝ նախկին պետական ազդի պրոլետարիատի և նախկին վոչ-պետական ազգերի դյուզացիության միջև, վոր այս տեսակետից՝ տվյալ մոմենտում ազգային հարցի կոնկրետ ձևն արտահայտվում է նրանով, վոր ուղիներ դառնենք, միջոցներ դառնենք ժողովուրդների համադորձակցությունը և համակցությունը Հանրապետությունների Միության մեջ, միասնական պետության մեջ, հարդարելու համար:

Այնուհետև յես խոսեցի այն դորձոնների մասին, վորոնք նպաստում են ժողովուրդների այդպիսի մերձեցմանը. յես խոսեցի այն դորձոնների մասին, վորոնք արգելակում են այդպիսի միավորումը: Յես հատկապես կանգ առա վելիկոռուսական շովինիզմի, վորպես ամբապնդվող ուժի վրա: Այդ ուժն այն հիմնական վտանգն է, վորը կարող է խախտել առաջներում ճնշված ժողովուրդների վստահությունը դեպի ռուս պրոլետարիատը: Դա մեր ամենավտանգավոր թշնամին է, վորին մենք պետք է տապալենք, վորովհետև, յեթե մենք նրան տապալենք, ապա ⁹⁾ 10-ով տապալած կլինենք նաև այն նացիոնալիզմը, վորը պահպանվել է և վորը զարգանում է առանձին հանրապետություններում:

Ապա: Մենք կանգնած ենք այն վտանգի առջև, վոր ընկերների միջանի խմբեր մեզ կարող են մղել ազգություններից վոմանցի վնաս մյուսների արտոնություններ ընձեռելու ճանապարհը: Յես հայտարարեցի, վոր մենք այդ ճանապարհը ըռնեյ չենք կարող, վորովհետև դա տեղական նացիոնալիզմի զարգացումն է ամենաայլանդակ, ամենաչովինիստական ձևով, վորովհետև այն կարող է խախտել ազգային խղաղությունը և սպանել այլազգի մասսաների վստահությունը դեպի խորհրդային իշխանությունը:

Այնուհետև, յես ասացի, թե այն հիմնական միջոցը, վորը

մեզ կարող ե հնարավորութիւն տալ ամենաանհիմանդադին կերպով վերացնելու միավորմանը խանդարող այդ դործոնները, դա յերկրորդ պալատն ե կԳԿ կազմում,—մի պալատ, վորի մասին ավելի բացահայտորեն յես խոսել եմ կենտկոմի փետրվարյան պլենումում ե վորի մասին թեղիսներում ավելի սքողված ձևով ե խոսվում, վորպեսզի հնարավորութիւն տրվի ընկերներին մի դուցե նշելու, գտնելու մի ուրիշ, ավելի ճկուն ձև, մի ուրիշ, ավելի հարմար մարմին, վորը կարողանա արտացոլել ազգութիւնների շահերը: Սրանք են յեղրակացութիւնները:

Յես կարծում եմ, վոր միայն այս ճանապարհը բռնելով մենք կհասնենք ազգային հարցի ճիշտ լուծմանը, մենք կհասնենք այն բանին, վոր լայնորեն կպարզենք պրոլետարական հեղափոխութեան դրոշմ ե նրա շուրջը կհավաքենք Արևելքի յերկիրների համակրանքն ու վստահութիւնը,—Արևելքի, վորը ներկայացնում ե մեր հեղափոխութեան ծանր ռեզերվները ե կարող ե վճռողական դեր խաղալ իմպերիալիզմի դեմ պրոլետարիատի մղելիք ապագա մարտերում: (Ծափահարութիւններ):

ՅԵԶՐԱՓԱԿՄԱՆ ԽՈՍՔ

Ընկերներ: Նախքան ազգային հարցի սեկցիայի աշխատանքներին մասին հաղորդում անելուն անցնելը՝ ինձ թույլ տվեք առարկութիւն անելու այն հոգեւորներին, վորոնք արտահայտվեցին իմ ղեկուցման շուրջը, յերկու հիմնական կետի վերաբերմամբ: Սա ընդամենը մոտ 20 րոպե կխլի, վոչ ավելի:

Առաջին հարցը՝ դա այն հարցն ե, վոր մի վտամբ ընկերներ, Բուխարինի ու Ռաիովսկու գլխավորութեամբ, չափազանց ուռնցրին ազգային հարցի նշանակութիւնը, չափազանցորեն այն ե ազգային հարցի պատճառով աչքաթող արին սոցիալական հարցը,—բանվոր դասակարգի իշխանութեան հարցը:

Մինչդեռ մեզ համար, վորպես կոմունիստների համար, պարզ ե, վոր մեր ամբողջ աշխատանքի հիմքը բանվորների իշխանութեան ամբապնդելու աշխատանքն ե, ե միայն սրանից հետո յե, վոր մեր առջև ծառանում ե մյուս հարցը, շատ կարեւոր, բայց առաջինին ստորադիր մի հարց—ազգային հարցը: Մեզ առում են, թե չի կարելի նեղացնել նացիոնալներին: Այդ միանգամայն ճիշտ ե, յես համաձայն եմ դրա հետ,—հարկավոր չե նեղացնել նրանց: Բայց սրանից ստեղծել մի նոր թեորիա այն մասին, թե վելիկոռուսական պրոլետարիատը պետք ե զնել անիրավահավասար վի-

ճակի մեջ նախկին ճնշված ազգերի հանդեպ՝ սա նշանակում ե անպատեհ բան ասել: Այն, ինչ ընկ. Լենինի մոտ խոսքի դարձվածք ե նրա հոգեւածում, ընկ. Բուխարինը մի ամբողջ լողունդի վերածեց: Մինչդեռ, պարզ ե, վոր պրոլետարական դիկտատուրայի քաղաքական հիմքն ամենից առաջ ե գլխավորապես կենտրոնական շրջաններն են, արդյունաբերական շրջանները, ե վոչ թե ծայրամասերը, վորոնք դուրացիական յերկիրներ են: Յեթե վոր մենք չափազանցութեան մեջ ընկնելով՝ դերակշռութիւն տանք դուրացիական ծայրամասերին ի վնաս պրոլետարական շրջանների, ապա պրոլետարիատի դիկտատուրայի սիտեմում կարող ե ճեղք առաջ դալ: Սա, ընկերներ, վտանգավոր ե: Քաղաքականութեան մեջ չի կարելի դերադել ճիշտ այնպես, ինչպես վոր չի կարելի ե թերադել:

Հարկավոր ե հիշել, վոր բացի ազգերի ինքնորոշման իրավունքից՝ կա նաեւ բանվոր դասակարգի իր իշխանութիւնը ամբապնդելու իրավունքը, ե այս վերջին իրավունքին յենթակա յե ինքնորոշման իրավունքը: Դեպքեր են լինում, յերբ ինքնորոշման իրավունքը հակասութեան մեջ ե մտնում մի ուրիշ, ավելի բարձր իրավունքի հետ,—իշխանութիւնն նվաճած բանվոր դասակարգի կողմից իր իշխանութիւնն ամբապնդելու իրավունքի հետ: Այսպիսի դեպքերում,—այս ուղղակի պետք ե ասել,—ինքնորոշման իրավունքը չի կարող ե չպետք ե խոչընդոտ հանդիսանա բանվոր դասակարգի կողմից իր դիկտատուրայի իրավունքն իրականացնելու դործին: Առաջինը պետք ե տեղի տա յերկրորդի առաջ: Այսպես եր, որինակ, 1920 թվականին, յերբ մենք հարկադրված եյինք, նկատի ունենալով բանվոր դասակարգի իշխանութիւնը պաշտպանելու շահը, գնալ Վարշավայի վրա:

Ուստի՝ չպետք ե մոռանալ, վոր նացիոնալներին ամեն տեսակի խոստումներ բաժանելով, պատվի բռնելով ազգութիւնների ներկայացուցիչների առջև, ինչպես այդ անում եյին ընկերներից վոմանք այս համադրումարում, հարկավոր ե հիշել, վոր ազգային հարցի ներդրութեան վոլորտը ե, այսպես ասած, նրա իրավասութեան սահմանները մեր արտաքին ու ներքին պայմաններում սահմանափակվում են «բանվորական հարցի»՝ վորպես բոլոր հարցերից հիմնականի՝ ներդրութեան ու իրավասութեան վոլորտով:

Այստեղ շատ շատերը վկայակոչում եյին Վլադիմիր Իլյիչի դրութիւններն ու հոգիւածները: Յես չեյի կամենա մեջբերում անել իմ ուսուցչից՝ ընկ. Լենինից, վորովհետեւ նա այստեղ չե,

և յես յերկուդ եմ կրում, վոր, դուցե, նրան սխալ ու վոչ տեղին վկայակոչեմ: Բայց և այնպես, յես հարկադրված եմ մեջ բերել արքիմատիկ մի տեղը, վորը վոչ մի թյուրիմացության տեղիք չի տալիս, վորպեսզի ընկերները կասկածներ չունենան ազգային հարցի տեսակարար կշռի վերաբերմամբ: Ինքնորոշման վերաբերյալ հոգվածում, քննարկելով Մարքսի նամակը ազգային հարցի մասին, ընկ. Լենինն այսպիսի հետևություն ե անում.

«Ռեանվորական հարցի» համեմատությունամբ ազգային հարցի ստորադիր նշանակություն ունենալը Մարքսի համար կասկածի չենթակա չե՞լ:

Այստեղ ընդամենը յերկու տող է, բայց նրանք վճռում են ամեն ինչ: Այ՛ց, սա պետք է ականջի ող դարձնեն վոչ ըստ բանականության ջերմեռանդ մեր միջանի ընկերները:

Յերկրորդ հարցը—այդ վելիկոռուսական շովինիզմի ու տեղական շովինիզմի հարցն է: Այստեղ հանդես յեկան ընկ. Ռա-կովսկին և մանավանդ ընկ. Բուխարինը, վորը առաջարկեց դեն դրել տեղական շովինիզմի միասակարուցության մասին խոսող կետը: Թե իբր ինչ կարիք կա զբաղվելու մի այնպիսի փոքրիկ վորդով, ինչպիսին տեղական շովինիզմն է, յերբ մենք մի այնպիսի «Գո-դիաթ» ունենք, ինչպիսին վելիկոռուսական շովինիզմն է: Ընդհանրապես, ընկ. Բուխարինի տրամադրությունը զղջական էր: Սա հասկանալի չէ. տարիներով նա մեղանչել է ազգությունների դեմ՝ ժխտելով ինքնորոշման իրավունքը, — ժամանակ է, վերջապես, վոր զղջա: Բայց զղջալով, նա մի ուրիշ ծայրահեղություն մեջ ընկավ: Կուլյուգային է, վոր ընկ. Բուխարինը կոչ է անում կուսակցությունը հետևելու իր օրինակին և նույնպես զղջալու, թեև ամբողջ աշխարհը գիտե, վոր կուսակցությունն այստեղ մեղք չունի, վորովհետև նա իր դոյության հենց սկզբից (1898 թ.) ճանաչել է ինքնորոշման իրավունքը և, հետևաբար, զղջալու բան չունի: Բանն այն է, վոր ընկ. Բուխարինը չի հասկացել ազգային հարցի ելուցությունը: Յերբ ասում են, թե ազգային հարցի անկյուռնաքար պետք է դարձնել վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ պայքարելը, դրանով ուզում են նշել ուսու կոմունիստի պարտականությունը, դրանով ուզում են ասել, վոր ուսու կոմունիստի պարտականությունն է անձամբ պայքար մղել ուսական շովինիզմի դեմ: Յեթե ուսական շովինիզմի դեմ պայքարելուն ձեռնարկեյին վոչ

թե ուսու կոմունիստները, այլ թուրքեստանական կամ վրացական կոմունիստները, ապա նրանց այդպիսի պայքարը կընահատեյին վորպես հակառուսական շովինիզմ: Դա կխճճեր ամբողջ գործը և կամբարնդեր վելիկոռուսական շովինիզմը: Միայն ուսու կոմունիստները կարող են իրենց վրա վերցնել վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ պայքարելու գործը և այն մինչև վերջը հասցնել:

Իսկ ի՞նչ են ուզում ասել, յերբ առաջարկում են պայքարել տեղական հակառուսական շովինիզմի դեմ: Դրանով ուզում են նշել տեղական կոմունիստների պարտականությունը, վոչ—ուսու կոմունիստների պարտականությունը՝ պայքարելու իրենց շովինիզմի դեմ: Մի՞թե կարելի չէ ժխտել, վոր կան թեքումներ դեպի հակառուսական շովինիզմը: Չե՞ վոր ամբողջ համագումարը ակնհերձ տեսավ, վոր տեղական շովինիզմ—վրացական, բաշկիրական և այլ շովինիզմ կա, վոր պետք է նրա դեմ պայքարել:

Ռուս կոմունիստները չեն կարող պայքարել թաթարական, վրացական, բաշկիրական շովինիզմի դեմ, վորովհետև յեթե ուսու կոմունիստն իր վրա վերցնի թաթարական կամ վրացական շովինիզմի դեմ պայքարելու ծանր խնդիրը, ապա նրա այդ պայքարը կընահատվի վորպես վելիկոռուսական շովինիզմի պայքար ընդդեմ թաթարների կամ վրացիների: Դա կխճճեր ամբողջ գործը: Միայն թաթար, վրացի և այլն կոմունիստները կարող են պայքարել թաթարական, վրացական և այլն շովինիզմի դեմ, միայն վրացի կոմունիստները հանդուրժյալ կարող են պայքարել իրենց վրացական նացիոնալիզմի կամ շովինիզմի դեմ: Սա չէ վոչ—ուսու կոմունիստների պարտականությունը: Ահա թե ինչու անհրաժեշտ է նշել թեղիսներում՝ ուսու կոմունիստների (յես նկատի ունեմ վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ պայքարելը) և վոչ—ուսու կոմունիստների (յես նկատի ունեմ նրանց պայքարն ընդդեմ հակահայկական, հակաթաթարական, հակառուսական շովինիզմի) այս յերկկողմանի խնդիրը: Առանց սրան թեղիսները միակողմանի դուրս կդան, առանց սրան վոչ պետական, վոչ ել կուսակցական շինարարություն մեջ վոչ մի ինտերնացիոնալիզմ չի կարելի ստեղծել:

Յեթե մենք պայքար մղենք միայն վելիկոռուսական շովինիզմի դեմ, ապա այդ պայքարն ասվերի մեջ կթողնի թաթարական և այլ շովինիստների պայքարը, վորը զարգանում է տեղերում և վորը վտանգավոր է մանավանդ այժմ, նեպի պայմաններում: Մենք չենք կարող պայքար չմղել յերկու Փրոնտով, վորովհետև միայն յերկու Փրոնտով պայքարելու պայմանով է—մի կողմից,

1 Լենին, Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին, Յերկեր, հատ. XV, 49 460: Խմբ.:

մեր շինարարական աշխատանքում հիմնական մտանդ հանդիսացող վերլիկոսական շովինիզմի դեմ պայքարելու և, մյուս կողմից, տեղական շովինիզմի դեմ պայքարելու պայմանով, — վոր կարելի կլինի հանրապետության համեմալ, վորովհետև առանց այդ յերկկողմանի պայքարի ուսու և այլ ազգի բանվորների ու գյուղացիների վոչ մի գոյութ չի ստացվի: Հակառակ դեպքում կարող է ստացվել տեղական շովինիզմի քաջալերում, տեղական շովինիզմի պարզեւտրման քաղաքականութիւն, վորը մենք չենք կարող թուլլ տալ:

Թուլլ տվեք ինձ այստեղ վկայակոչելու ընկ. Լենինին: Այս բանը յես չեյի անի, բայց վորովհետև մեր համադումարում շատ ընկերներ կան, վորոնք ծուռումուռ մեջբերումներ են անում ընկ. Լենինից, ազավաղելով նրան՝ թուլլ տվեք միքանի խոսք կարգալ ընկ. Լենինի՝ բոլորին հայտնի մի հոգւածից.

«Պրոլետարիատը պետք է պահանջի այն դադութներն ու ազգերի քաղաքական անջատման ազատութիւն, վորոնց ճշում է «նրա» ազգը: Հակառակ դեպքում՝ պրոլետարիատի ինտերնացիոնալիզմը կմնա դատարկ ու խոսքի ինտերնացիոնալիզմ. վո՛չ վատահոլթիւն, վո՛չ էլ դասակարգային համեւրաշխութիւն հնարավոր չեն ճնշված ու ճնշող ազգերի բանվորների միջև»¹:

Սրանք, այսպես ասած, տիրապետող կամ նախկին տիրապետող ազգի պրոլետարների պարտականութիւններն են: Այնուհետև նա խոսում է արդեն առաջներում ճնշված ազգերի պրոլետարների կամ կոմունիստների պարտականութիւն մասին.

«Մյուս կողմից, ճնշված ազգերի սոցիալիստները պետք է մանավանդ պաշտպանեն ու կենսադործեն ճնշված ազգի բանվորների լիակատար և այնպայմանական, այդ թիւում նաև կադմակերպական, միասնութիւնը ճնշող ազգի բանվորների հետ: Առանց սրան անհնարին է պաշտպանել պրոլետարիատի ինքնուրույն քաղաքականութիւնը և նրա դասակարգային համեւրաշխութիւնը այլ յերկիրների պրոլետարիատի հետ՝ բուրժուազիայի բոլոր ու ամեն տեսակի արարքների, դավաճանութիւնների ու խարդախութիւնների պայմաններում, վորովհետև ճնշված ազգերի բուրժուազիան ազգային ազատագրու-

թյան լողունդները շարունակ վերածում է բանվորներին խաբելու գործի»¹:

Ինչպես տեսնում եք, յեթե արդեն դնանք ընկեր Լենինի հետքերով, — իսկ այստեղ ընկերներից վոմանք նրա անունով են յերգվում, — ապա անհրաժեշտ է յերկու թեզիսն էլ՝ ինչպես վերլիկոսական շովինիզմի դեմ պայքարելու թեզիսը՝ թողնել բանաձևի մեջ, վորպես մի յերեւոյթի յերկու կողմերը, ինչպես առհասարակ՝ շովինիզմի դեմ պայքարելու թեզիսներ:

Յես սրանով վերջացնում եմ առարկութիւններս այն հոնտորների դեմ, վորոնք այստեղ հանդես յեկան:

¹ Լենին, Սոցիալիստական հեղափոխութիւնը և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, Յերկեր, հատ. XIX, էջ 41:—Խմբ.:

¹ Լենին, Սոցիալիստական հեղափոխութիւնը և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, Յերկեր, հ. XIX, էջ 41:—Խմբ.:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՈՄԵՆՏՆԵՐԸ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՅԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

(1923 թ. ապրիլին ՌԿ(Բ)Կ XII համագումարի
ընդունած բանաձևը)

I

1) Կապիտալիզմի զարգացումը տակավին անցյալ դարում հայտարերեց արտադրության ու փոխանակության յեղանակների ինտերնացիոնալացման, ազգային ինքնամիության վոչնչացման, ժողովուրդների տնտեսական մերձեցման և հսկայական տեքստիլիտորիաները վորպես մի կապակցված ամբողջություն աստիճանաբար միավորելու տենդենց: Կապիտալիզմի հետագա զարգացումը, համաշխարհային շուկայի զարգացումը, ծովային ու յերկաթուղային մեծ ճանապարհների գործի կարգավորումը, կապիտալիզմի արտաճումը և այլն, ե՛լ ավելի ուժեղացրին այդ տենդենցը՝ ամենաբազմազան ժողովուրդները կապելով աշխատանքի միջազգային բաժանման և բազմակողմանի փոխադարձ կախման կապերով: Վորքան վոր այդ պրոցեսն արտացոլում էր արտադրողական ուժերի վիթխարի զարգացումը, վորքան վոր այն հեշտացնում էր ազգային առանձնացման (особоленность) և զանազան ժողովուրդների շահերի հակադրության վոչնչացումը, այն յեղել է և մնում է առաջադիմական պրոցես, վորովհետև նյութական նախադրյալներ է նախապատրաստում ապագա համաշխարհային սոցիալիստական տնտեսության համար:

2) Բայց այս տենդենցը զարգացել է յուրահատուկ ձևերով, վորոնք բոլորովին չեն համապատասխանում նրա ներքին պատմական իմաստին: Ժողովուրդների փոխադարձ կախումը և տերիտորիաների տնտեսական միավորումը կապիտալիզմի զարգացման ընթացքում սահմանվում էին վոչ թե ժողովուրդների՝ վորպես իրավահավասար միավորների համագործակցության ճանապարհով, այլ մի ժողովուրդ մյուսների կողմից հպատակեցնելու կար-

գով, ավելի պակաս զարգացած ժողովուրդներին ավելի շատ դարձագած ժողովուրդներին կողմից ճնշելու և շահագործելու կարգով։ Գաղութային թալաններ ու հափշտակումներ, ազգային ճնշում ու անհավասարություն, իմպերիալիստական կամայականություն ու բռնություն, գաղութային ստրկություն ու ազգային իրավադրկություն, վերջապես, «քաղաքակիրթ» ազգերի պայքարը միմյանց դեմ՝ «անքաղաքակիրթ» ժողովուրդների վրա իշխելու համար— սրանք են այն ձևերը, վորոնց չըջնակներում ընթացել է ժողովուրդների տնտեսական մերձեցման պրոցեսը։ Ուստի և՛ միա—վորդների տնտեսական մերձեցում, աճում էր այդ միավորման բունի ձևերը վոջնչացնելու տենդենցը, աճում էր ճնշված գաղութները և կախյալ ազգություններն իմպերիալիստական ճնշումից ազատագրելու պայքարը։ Վորքան վոր այդ յերկրորդ տենդենցը ճնշված մասսաների ըմբոստացում էր նշանակում ընդդեմ միավորման իմպերիալիստական ձևերի, վորքան վոր դա ժողովուրդների միավորում էր պահանջում՝ համագործակցության ու կամավոր միություն սկզբունքներով, դա յեղել է և մնում է առաջադիմական տենդենց, վորովհետև դա հոգեկան նախադրյալներ է նախապատրաստում ասպարհ համաշխարհային սոցիալիստական տնտեսության համար։

3) Կապիտալիզմի հատուկ ձևերով արտահայտված այս յերկու հիմնական տենդենցների պայքարը լցնում է բազմազգ բուրժուական պետութիւնների վերջին կես հարյուրամյակի պատմութիւնը: Կապիտալիստական զարգացման շրջանակներում այդ տենդենցների միջև յեղած անհաշտ հակասութիւնը դրված է յեղել բուրժուական դադութային պետութիւնները ներքին անդութիւն ու որգանական անկայունութիւն հիմքում: Անխուսափելի կոնֆլիկտներ այդպիսի պետութիւնների ներսում ու անխուսափելի պատերազմներ այդպիսի պետութիւնների միջև. հին դադութային պետութիւնների քայքայում և նորերի դոյացում. դադութների նոր հետամտում ու բազմազգ պետութիւնների նոր քայքայում, վորը տանում է դեպի աշխարհի քաղաքական քարտեզի նոր վերաձևումը—սրանք են այս հիմնական հակասութիւն արդիւնքները: Մի կողմից՝ հին Ռուսաստանի, Ավստրո-Հունգարիայի, Թյուրքիայի քայքայումը, մյուս կողմից՝ այնպիսի դադութային պետութիւնների պատմութիւնը, ինչպիսիք են՝ Մեծ Բրիտանիան և հին Գերմանիան, վերջապես, իմպերիալիստական մեծ պատերազմը և դադութային ու իրավապահա ժողովուրդների հեղափոխական շարժման աճումը—այս բոլոր և սրանց նման

Ֆիաստերն ակներևորեն խոսում են բազմազգ բուրժուական պե-
տությունների անկախությունից և անհատատուրքյան մասին :

Այսպիսով, ժողովուրդները տնտեսական միավորման պրոցեսի
ու այդ միավորման իմպերիալիստական յեղանակները միջև յե-
ղած անհաշտ հակասությունը պայմանավորել է բուրժուազիայի
անընդունակությունը, անողնականությունը, անդորությունը՝
դառնելու ազգային հարցի լուծմանը ճիշտ կերպով մոտենալու ճեղ-
քանքում։

4) Մեր կուսակցութիւնը հաշիվէ յետեւ այդ հանգամանքները՝ դնելով ազգային հարցի վերաբերյալ իր քաղաքականութեան հիմքում ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, ժողովուրդների պետական ինքնուրույն գոյութեան իրավունքը։ Իր գոյութեան տակաւ լին առաջին որերին, իր առաջին համագումարում (1898 թ.), լին բնականաբար հակասութեաններն ազգային հարցի դժուր վերաբերման հակադրութեամբ չեն զտարկուած իրականացնելու, կուսակցութիւնը ճանաչեց ազգութեանների այս անկապտելի իրականութիւնը։ Հետագայում, ընդհուպ մինչև Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը, իր համագումարներում ու կոնֆերենցիաներում կայացրած հատուկ վերաշինարարութեամբ ու վճիռներով նա անփոփոխորեն հաստատել է իր ազգային ծրագիրը։ Իմպերիալիստական պատերազմն ու նրա հետ կապւած հեղափոխական հուժկու շարժումը զաղուծեց ներում միայն նորից ելին հաստատում կուսակցութեան վճիռներն ազգային հարցում։ Այդ վճիռների իմաստն այն է, վոր՝ ա) վճռաւորաբար հարցում։ Այդ վճիռների իմաստն այն է, վոր՝ ա) վճռաւորաբար հարցում։ Այդ վճիռների իմաստն այն է, վոր՝ ա) վճռաւորաբար հարցում։

Մեր կուսակցությունը իր աշխատանքի մեջ ազդարհին այս ազատագրական ծրագիրը չի դադարել հակադրելու ինչպես ցարիզմի բացահայտ-կեղեքիչ քաղաքականությունը, այնպես ելմանը չեղևների ու եսերների թերատ, կիսաիմպերիալիստական քաղաքականությունը: Յեթե ցարիզմի ուսացման քաղաքականությունը ցարիզմի ու հին Ռուսաստանի ազդուությունների միջև ընդհանուր ցարիզմի ու հին մենչեղևների ու եսերների կիսաիմպերիալիստական քաղաքականությունը հանգեցրեց այն բանին, վեր

այդ ազդուծյունների լավագույն տարրերը հեռացան կերենչչինա-
յից, ապա մեր կուսակցութեան ազատագրական քաղաքականու-
թյունը կուսակցութեան համար նվաճեց այդ ազդուծյունների
լայն մասսաների համակրանքն ու աջակցութիւնը՝ ցարկովի ու
Խմպերիալիստական ռուսական բուրժուազիայի դեմ մեր կուսակ-
ցութեան մղած պայքարում: Հաղիւ թե կարելի չե կասկածել այն
մասին, վոր այս համակրանքն ու այս աջակցութիւնը հանդիսա-
ցան այն վճռողական մոմենտներից մեկը, վորոնք վորոշեցին մեր
կուսակցութեան հաղթութիւնը հոկտեմբերյան որերին:

5) Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը տվեց մեր կուսակցու-
թեան վճիռների գործնական հանրազումարներն ազգային հարցի
վերաբերմամբ: Տապալելով կարվածատերերի ու կապիտալիստե-
րի, ազգային ճնշման հիմնական կրողների իշխանութիւնը և իշ-
խանութեան գլուխ կանգնեցնելով պրոլետարիատը՝ Հոկտեմբե-
րյան հեղափոխութիւնը մի հարվածով կտրատեց ազգային ճնշման
չգլխաները, շուտ տվեց ժողովուրդների միջև յեղած հին հարաբե-
րութիւնները, խախտեց ազգային հին թշնամութիւնը, մաքրեց հողը ժողովուրդների համագործակցութեան համար և վոչ
միայն Ռուսաստանում, այլև Յեվրոպայում ու Ասիայում ռուսա-
կան պրոլետարիատի համար նվաճեց նրա այլազգի յեղբայրակից-
ների վստահութիւնը: Հաղիւ թե հարկ կա ապացուցելու, վոր
ռուսական պրոլետարիատն առանց այսպիսի վստահութեան չէր
կարողանա հաղթել Կոլչակին ու Դենիկինին, Յուդենիչին ու
Վրանդելին: Մյուս կողմից, անկասկած է, վոր ճնշված ազգերն ել
չէին կարողանա իրենց ազատագրմանը հասնել՝ առանց Ռուսաս-
տանի կենտրոնում պրոլետարիատի դիկտատուրա հաստատուելու:
Ազգային թշնամանքն ու ազգային ընդհարումները անխուսափելի,
անխափանելի չեն, քանի կապիտալն է իշխանութեան գլուխ կանգ-
նած, քանի նախկին «պետական» ազգի մանր բուրժուազիան, և
ամենից առաջ գյուղացիութիւնը, նացիոնալիստական նախապա-
շարմունքներով լեցուն լինելով՝ կապիտալիստների հետեից են
գնում, և, ընդհակառակը, ազգային խաղաղութիւնն ու ազգային
ազատութիւնը կարելի չե ապահովված համարել, յեթե գյուղա-
ցիութիւնն ու մանր-բուրժուական այլ շերտերը պրոլետարիատի
հետեից են գնում, այսինքն՝ յեթե ապահովված է պրոլետարիա-
տի դիկտատուրան: Ուստի և՛ խորհուրդների հաղթութիւնը և
պրոլետարիատի դիկտատուրայի հաստատումն այն բազան, այն
հիմքն են, վորի վրա կարող է կառուցվել ժողովուրդների յեղ-

բայրական համագործակցութիւնը պետական միասնական միու-
թեան մեջ:

6) Բայց Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան արդյունքները չեն
սպառնում ազգային ճնշման վոչնչացմամբ, ժողովուրդների միա-
վորման համար հող ստեղծելով: Հոկտեմբերյան հեղափոխու-
թիւնն իր զարգացման ընթացքում այդ միավորման ձևերն ել
մշակեց, նչեց հիմնական այն դժերը, վորոնցով պետք է կառուցվի
ժողովուրդների վորպես միութենական մի պետութիւն միավոր-
վելը: Հեղափոխութեան առաջին շրջանում, յերբ ազդուծյունների
աշխատավոր մասսաներն առաջին անգամ իրենց զգացին ազգային
ինքնուրույն մեծութիւններ, մինչդեռ ոտարեկրկա ինտերվեն-
ցիայի սպառնալիքը տակաւին իրական վտանգ չէր ներկայացնում,
ժողովուրդների համագործակցութիւնը դեռևս չունէր միանգա-
մայն վորոշ, խստորեն հաստատված ձև: Քաղաքացիական պատե-
րազմի ու ինտերվենցիայի շրջանում, յերբ ազգային հանրապե-
տութիւնների ռազմական ինքնապաշտպանութեան շահերը առա-
ջին պլանի վրա ելին դրվել, այսինչ տնտեսական շինարարութեան
հարցերը տակաւին հերթական չէին, — համագործակցութիւնը
ռազմական միութեան ձև ընդունեց: Վերջապես, հետպատե-
րազմյան շրջանում, յերբ պատերազմից քայքայված արտադրողա-
կան ուժերի վերականգնման հարցերն առաջնահերթ դարձան, —
ռազմական միութիւնը լրացվեց տնտեսական միութեամբ: Ազ-
գային հանրապետութիւնների վորպես խորհրդային Հանրապե-
տութիւնների Միութիւն միավորվելը համագործակցութեան ձև-
վերի զարգացման ամարտման ետապն է, վորն այս անգամ ըն-
դունեց ժողովուրդների վորպես խորհրդային բազմազգ միաս-
նական պետութիւն ռազմա-տնտեսապես և քաղաքականապես
միավորվելու բնույթ:

Այսպիսով, պրոլետարիատը խորհրդային հասարակակարգում
գտավ ազգային հարցի ճիշտ լուծման բանալին, նա դրա մեջ
հայտնագործեց ազգային իրավահավասարութեան ու կամավորու-
թեան սկզբունքների վրա հիմնված կայուն բազմազգ պետու-
թիւն կազմակերպելու ուղին:

7) Բայց գտնել ազգային հարցի ճիշտ լուծման բանալին՝
տակաւին չի նշանակում լիովին լուծել այն և վերջնականապես
սպառել այդ լուծումը նրա կոնկրետ-գործնական իրականացու-
մով: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան առաջադրած ազգային
ծրագրի ճիշտ կենսագործման համար անհրաժեշտ է նաև հաղ-
թահարել այն արգելքները, վորոնք մեզ ժառանգութիւն են

նափեւապէս գլուղատնտեսական շրջաններ են, ներքին սոցիալա-
կան միջոցառումները պետք է ամենից առաջ ընթանան աշխա-
տավորական մասսաներին ի հաշիվ պետական ազատ ֆոնդի հոյ-
տալու ճանապարհով: Առանց այս բանի հիմք չկա հույս
գնելու միութենական միասնական պետութեան շրջանակներում
ժողովուրդների կանոնավոր ու հաստատուն համագործակցու-
թյունը կարգավորելու վրա: Ուստի և՛ ազգութիւնների փաս-
տական անհավասարությունը վերացնելու պայքարը, հետամնաց
ժողովուրդների կուլտուրական ու տնտեսական մակարդակը
բարձրացնելու պայքարը մեր կուսակցութեան յերկրորդ հերթա-
կան խնդիրն է:

Այս ժառանգությունը, վերջապես, կազմում են նացիոնալիզմի մնացուկները մի ամբողջ շարք ժողովուրդների մեջ, վրոնք կրել են ազգային ճնշման ծանր լուծը և տակավին չեն կարողացել ազատագրվել ազգային հին վիրավորանքների զգացումից։ Այդ մնացուկների գործնական արտահայտությունն են հանդիսանում առաջներում ճնշված ժողովուրդների ազգային վրոնք խորթացածությունը և լիակատար վատահոլության բացակայությունը դեպի այն միջոցառումները, վրոնք ուսներից են դալիս։ Սակայն, իրենց կազմի մեջ միքանի ազգություններ ունեցող հանրապետություններում այս պաշտպանողական նացիոնալիզմը հաճախ վերածվում է հարձակողական նացիոնալիզմի, ավելի ուժեղ ազգության թունդ չովինիզմի, վր ուղղված է այդ հանրապետությունների թույլ ազգությունների դեմ։ Վրացական չովինիզմը (Վրաստանում), վր ուղղված է հայերի, ռսերի, աջարացիների ու արխաղների դեմ, ադրբեջանական չովինիզմը (Ադրբեջանում), վր ուղղված է հայերի դեմ, ուզբեկական չովինիզմը (Բուխարայում ու իրերգում), վր ուղղված է թուրքմենների ու կիրգիզների դեմ, հայկական չովինիզմը և այլն, — չովինիզմի այս բոլոր տեսակները, վրոնց, այն էլ ասած, խրախուսում են նեպի ու կոնկուրենցիայի պայմանները, մեծապույն չարիք են, վրոնք սպառնում են միքանի ազգային հանրապետություններ դարձնել զգզոցի ու խառնակչության ասպարեղ։ Ինչ ասել կուզի, վր այս բոլոր չեքեուլթներն արգելակում են ժողովուրդների փատական միավորումը վրպես միասնական պետական միություն։ Վրքան վր նացիոնալիզմի մնացուկները հանդիսանում են վելիկոուսական չովինիզմից պաշտպանվելու յուրահատուկ մի ձև, վելիկոուսական չովինիզմի դեմ վճռական պայքար մղելը ամեշ

նահապառատուն միջոցն և նացիրոնալիստական մնացուկները հաղ-
թահաբեւու համար: Իսկ վորքան վոր այլ մնացուկները վերած-
վում են տեղական չովինիզմի, վորն առանձին հանրապետություն-
ներում ուղղված և աղղալին թույլ խմբերի ղեմ, ուղղակի պայ-
քարն այլ մնացուկների ղեմ կուսակցության անդամների պարտա-
կանությունն է: Ուստի և՛ նացիրոնալիստական մնացուկներն և, ա-
մենից առաջ, այլ՝ մնացուկներն չովինիստական ձևերի ղեմ պայ-
քարելոյ մեր կուսակցության յերրորդ հերթական խնդիրն է:

8) Հնի ժառանգության ամենացայտուն արտահայտություններն են մեկը պետք և համարել այն փաստը, վոր կենտրոնում և տեղեւում խորհրդային չինոյնիկներն մի մասը Հանրապետութիւնների Միութիւնը գնահատում և վճռեց իրեն պետական հալածարար միալորներն մի միութիւն, վորը կոչւած և ապահովելու ազդային հանրապետութիւնների ազատ զարգացումը, այլ իրեն մի քայլ դեպի հանրապետութիւնների վերացումը, իրեն այսպէս կոչւած «միասնական-անբաժանելի» կազմելու սկիզբ:

Հնի ժառանգութեան մի ալիսիս արդյունքն էլ պետք է հա-
մարել ՌՍՖՖՀ ղերատեսչութիւններէից վրձնաց ձգտումը՝ ի-
րենց յենթարկել ալտոնում հանրապետութիւններէ ինքնուրույն
կոմիտարիատները և այդ հանրապետութիւնները վերացնելու ճա-
նապարհ հարթել:

Գատապարտելով այդպիսի ըմբռնումը իբրև հակադրուհա-
րական ու հեակցիոն ըմբռնում և հռչակելով ազգային հանրապե-
տությունների դոյության ու հետագա զարգացման բացարձակ
անհրաժեշտությունը՝ համադրումարը կոչ ե անում կուսակցության
անդամներին աշաւուրջ հետեւելու այն բանին, վորպեսզի հանրա-
պետությունների միաւորումը և կոմիսարիատների միաձուլումը
չովինիստորեն տրամադրված խորհրդային չինովնիկները չդատա-
վործեն՝ իբրև ազգային հանրապետությունների տնտեսական ու
կուլտուրական կարիքներն անտեսելու իրենց փորձերի քողարկում :
Կոմիսարիատների միաձուլումը մի քննություն ե խորհրդային ա-
պարատի համար, յեթե դորձնականում այս փորձը մեծապետա-
կան ուղղություն ստանար, ապա կուսակցությունը ստիպված
պետք ե լիներ այսպիսի ազատաման դեմ ձեռք առնելու սոմենո-
վճական միջոցներ՝ ընդհուպ մինչև միջանի կոմիսարիատների
միաձուլումը վերացնելու հարցի դրումը՝ մինչև վոր խորհրդային
ապարատն առաջիկայում պատշաճ կերպով վերադաստիարակվի
խկապես պրոլետարական և իսկապես յեղբայրական ուշադրու-

թյան վուզով գեպի փոքր ու հետամնաց ազգությունների կարիքները և պահանջները:

9) Հանրապետությունների Միությունը, վոր ստեղծված է առանձին հանրապետությունների բանվորների ու գյուղացիների հավասարության և կամավորության սկզբունքներով, հանդիսանում է պրոլետարիատի առաջին փորձը՝ անկախ յերկիրների միջադպյին փոխհարաբերությունների կարգավորման գործում և առաջին քայլը՝ ապագա Աշխատանքի Համաշխարհային Խորհրդային Հանրապետության ստեղծման ուղղությամբ: Վորքան վոր Հանրապետությունների Միությունը ժողովուրդների համակեցության նոր ձև է, միասնական միութենական պետության մեջ նրանց համագործակցելու մի նոր ձև, այն պետության, վորի չընթանակներում պետք է վերացվեն վերը ուրվագծված մնացուկները ժողովուրդների միատեղ աշխատանքի պրոցեսում, — Միության բարձրագույն որդանները այնպես պետք է կառուցված լինեն, վորպեսզի լիովին արտացոլեն Միության բոլոր ազգությունների վո՛չ միայն ընդհանուր կարիքներն ու պահանջները, այլև առանձին ազգությունների հատուկ կարիքներն ու պահանջները: Ուստի և՛ Միության գոյություն ունեցող կենտրոնական որդանների հետ միասին, վորոնք ամբողջ Միության աշխատավոր մասնանների ներկայացուցչությունն են հանդիսանում՝ անկախ ազգությունից — հավասարության սկզբունքներով պետք է ստեղծվի ազգությունների ներկայացուցչության մի հատուկ որդան: Միության կենտրոնական որդանների այսորինակ կառուցումը լիակատար հնարավորություն կտար զգայուն կերպով ունկընդրելու ժողովուրդների կարիքներին ու պահանջներին, իր ժամանակին ցույց տալու նրանց անհրաժեշտ ոգնություն, ստեղծելու լիակատար փոխադարձ վստահության իրադրություն և, այսպիսով, ամենաամհիմանդպին միջոցներով վերացնելու վերը հիշված ժառանգությունը:

10) Յեղնելով ասվածից, համադրվածքը հանձնարարում է կուսակցության անդամներին հասնելու, իրեն գործնական միջոցներին, այն բանին, վորպեսզի՝

ա) Միության կենտրոնական որդանները կառուցվիլա ապահովված լինի առանձին հանրապետությունների իրավունքների ու պարտականությունների հավասարությունը՝ ինչպես նրանց փոխադարձ հարաբերությունների մեջ, այնպես ել Միության կենտրոնական իշխանության նկատմամբ:

բ) Միության բարձրագույն որդանների սխտեմում հավա-

սարության սկզբունքներով հիմնվի առանց բացառության բոլոր ազգային հանրապետությունների ու ազգային մարդերի ներկայացուցչության մի հատուկ մարմին՝ ըստ կարելույն հաշվի առնելով, այդ հանրապետությունների կազմի մեջ մտնող բոլոր ազգությունների ներկայացուցչությունը:

գ) Միության գործադիր որդանները կառուցվեն այնպիսի սկզբունքներով, վորոնք ապահովում են հանրապետությունների ներկայացուցչների իրական մասնակցությունը նրանց մեջ և Միության ժողովուրդների կարիքների ու պահանջների բավարարումը:

դ) հանրապետություններին ընձեռվեն բավականաչափ լայն ֆինանսական և մասնավորապես բյուջեական այնպիսի իրավունքներ, վորոնք ապահովեն նրանց սեփական պետական-վարչական, կուլտուրական ու տնտեսական ձեռներեցության ցուցաբերման հնարավորությունը:

ե) ազգային հանրապետությունների ու մարդերի որդանները կառուցվեն առավելապես համապատասխան ժողովուրդների լեզուն, կենցաղը, բարքերն ու սովորությունները գիտեցող տեղացիներին:

զ) հրատարակվեն հատուկ որենքներ, վորոնք ապահովեն մայրենի լեզվի գործածությունը բոլոր պետական այն որդաններում և բոլոր այն հիմնարկներում, վորոնք սպասարկում են տեղական այլազգի բնակչությունը և ազգային փոքրամասնությունները, որենքներ, վորոնք հեղափոխական ամբողջ խստությամբ հետապնդում և պատժում են ազգային իրավունքների և մանավանդ ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների բոլոր խախտիչներին:

է) ուժեղացվի կարմիր բանակում դաստիարակչական աշխատանքը՝ Միության ժողովուրդների յեղբայրության և համերաշխության գաղափարները արմատավորելու վուզով և գործնական միջոցառումներ ձեռք առնվեն՝ ազգային զորամասեր կազմակերպելու վերաբերմամբ՝ պահպանելով այն բոլոր միջոցները, վորոնք անհրաժեշտ են հանրապետությունների լիակատար պաշտպանությունն ապահովելու համար:

II

1) Մեր կուսակցության կազմակերպությունների զարգացումն ազգային հանրապետությունների մեծամասնության մեջ

ընթացում է այնպիսի պայմաններում, վորոնք լիովին չեն, վոր նպաստում են նրանց աճմանն ու ամրացմանը: Այս հանրապետությունների տնտեսական հետաձևացությունը, ազգային պրոլետարիատի փոքրամասն լինելը, տեղացի կուսակցական հին աշխատողների կազմերի պակասությունը կամ նույնիսկ բացակայությունը, մայրենի լեզվով լուրջ մարքսիստական գրականություն, վերջապես, արմատական-ազգայնական տրադիցիաների մնացուկների առկայությունը, տրադիցիաներ, վորոնք դեռևս չեն վերացել,—տեղացի կոմունիստների մեջ վորոշ թեքում են առաջացրել ազգային առանձնահատկությունները գերադնահատելու ուղղությամբ, պրոլետարիատի դասակարգային շահերը թերահաճախելու ուղղությամբ, թեքում դեպի նացիոնալիզմը: Այս յերևույթը առանձնապես վտանգավոր է դառնում մի քանի ազգություն ունեցող հանրապետություններում, վորտեղ նա հաճախ բնդունում է ամբողջ ազգություն կոմունիստների դեպի չովինիզմը կատարվող թեքման ձև, մի թեքում, վորն իր սուր ծայրով ուղղված է թույլ ազգությունների կոմունիստների դեմ (Վրաստան, Ադրբեյջան, Բուխարա, Սորբեզ): Դեպի նացիոնալիզմը յեղող թեքումը վնասակար է այն տեսակետից, վոր նա, արգելակելով ազգային բուրժուազիայի զաղափարային ազդեցությունից ազգային պրոլետարիատի ազատվելու պրոցեսը՝ դժվարացնում է տարբեր ազգությունների պրոլետարների համախմբումն իրեն միասնական ինտերնացիոնալ կազմակերպություն:

2) Մյուս կողմից, ուսական ծագում ունեցող կուսակցական հին աշխատողների բազմաքանակ կազմերի առկայությունն ինչպես կուսակցության կենտրոնական հիմնարկներում, այնպես էլ ազգային հանրապետությունների կոմկուսների կազմակերպություններում, կուսաշխատողներ, վորոնք ծանոթ չեն այդ հանրապետությունների աշխատավորական մասսաների բարքերին, սովորությանն ու լեզվին և այդ պատճառով ել միշտ չեն, վոր զգայուն են դեպի նրանց կարիքները,—մեր կուսակցության մեջ թեքում է առաջացրել կուսակցական աշխատանքում ազգային առանձնահատկություններն ու ազգային լեզուն թերահաճախելու ուղղությամբ, առաջացրել է գոռոզ-արհամարհական վերաբերմունք դեպի այդ առանձնահատկությունները, թեքում դեպի վելիկոռուսական չովինիզմը: Այս թեքումը վնասակար է վոր միայն այն պատճառով, վոր այն, արգելակելով ազգային լեզուն իմացող տեղացիներից կոմունիստական կազմեր կազմելու գոր-

տությունների պրոլետարական մասսաներից կտրվելու վտանգ, այլև, ամենից առաջ, այն պատճառով, վոր դա սնում ու աճեցնում է վերը ուրվազգայն թեքումը դեպի նացիոնալիզմ՝ դժվարացնելով նրա դեմ պայքարելը:

3) Դատարարելով այդ յերևույթներն, վորպես կոմունիզմի գործի համար վնասակար ու վտանգավոր թեքումներ, կուսակցության անդամների ուղղությունը դարձնելով այն հատուկ վնասակարություն ու հատուկ վտանգավորություն վրա, վոր ունի դեպի վելիկոռուսական չովինիզմը յեղած թեքումը, համապատասխան կոչ է անում կուսակցությանը՝ շուտապես լիկերպով վերացնելու մեր կուսակցական շինարարությունից հնի այդ մնացուկները:

Համապատասխան հանձնարարում է Կենտկոմին կիրառել վորպես գործնական միջոցներ՝

ա) ազգային հանրապետությունների տեղացի կուսակցական աշխատողներից բարձր տիպի մարքսիստական խմբակներ կազմելը:

բ) սկզբունքային մարքսիստական գրականությունը մայրենի լեզվով զարգացնելը:

գ) Արևելքի ժողովուրդների Համալսարանը և նրա տեղական բաժանմունքներն ու ժեղացնելը:

դ) ազգային կոմկուսների Կենտկոմներին կից տեղական աշխատողներից հրահանգական խմբեր ստեղծելը:

ե) մայրենի լեզվով կուսակցական մասսայական գրականությունը զարգացնելը:

զ) հանրապետություններում կուս-դաստիարակչական աշխատանքն ու ժեղացնելը:

է) հանրապետություններում յերկտասարդություն մեջ աշխատանքն ու ժեղացնելը:

4) Նկատի ունենալով այն հակայական նշանակությունը, վոր ունի պատասխանատու աշխատողների գործունեությունը ամբողջում ու անկախ հանրապետություններում և առհասարակ ծայրամասերում (տվյալ հանրապետության աշխատավորության կապի ամբողջ մնացած Միություն աշխատավորության հետ իրականացնելը), համապատասխան կոչ է անում հանձնարարում է հոգ տանել այդ աշխատողների առանձնապես ուշադիր ընտրություն մասին այն նկատառումով, վոր նրանց կազմը լիովին ապահովի կուսակցության վճիռների իրական կենսագործումը ազգային հարցի վերաբերմամբ:

ԾԱՌՆԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 Դաշնակցությունը—«Դաշնակցություն» կուսակցությունը—Հայկական մանր-բուրժուական նացիոնալիստական կուսակցություն է, վորը ծագել է 90-ական թվականներին սկզբներին, ըստ իր ծրագրի հարում էր ուսական եսերներին։ Ռեակցիայի և պատերազմի տարիներին կատարում էր հայ բուրժուազիայի մարտական ավանդարդի և ցարիզմի շահերի պաշտպանի դերը։ 1918—20 թվականներին, կանգնելով տաճկական հրամանատարության ստեղծած Հայաստանի բուրժուական հանրապետության դուռնի՝ դաշնակցներն այդ հանրապետությունը դարձրին անգլո-ֆրանսական ինտերվենտների և ուսական սպիտակ-գվարդիականների հենակետ՝ խորհրդային իշխանության և կոմկուսի դեմ մղվող պայքարում։ Հայաստանում խորհրդային իշխանություն հաստատվելուց հետո՝ արտասահման դադարած նրա լիզերները կատաղի պայքար են մղում խորհրդային Հայաստանի դեմ։—18

2 Մուսավաթիստները—«Մուսավաթ» կուսակցությունը—թյուրք բուրժուա-«դեմոկրատական» մի կուսակցություն է, վորը ծագել է 1918 թ. Բաղվում. տողորված է պանիսլամիզմով ու պանթյուրքիզմով։ 1918 թ. Ադրբեջանում հանդիսացել է հակահեղափոխական գլխավոր ուժը, վորն ապստամբություն է բարձրացրել Բաղվի կոմունայի դեմ, իրեն ոգնություն է կանչել թուրքերին, ավելի ուշ՝ անգլիացիներին, և դաժան պայքար է մղել բանվորական ու դյուղացիական շարժման դեմ։ 1920 թ. Ադրբեջանում խորհրդային իշխանություն հաստատվելուց հետո կորցրեց իր ազդեցությունը և ներկայումս իր կողմնակիցներն ունի ինտերվենցիայի համար աշխատող արտասահմանյան եմիգրանտների մեջ միայն։—18:

Եջ

Ազգային մոմենտները կուսակցական և պետական շինարարության մեջ (Ձեկուցում ՌԿ(Բ)Կ XII համագումարում 1923 թ. ապրիլի 23-ին)	5
Յեզրավարման խոսք	28
Հավելված	
Ազգային մոմենտները կուսակցական և պետական շինարարության մեջ (1923 թ. ապրիլին ՌԿ(Բ)Կ XII համագումարի ընդունած բանաձևը)	35
Ծանոթագրություններ	48

Թարգմ. Պ. Արեղյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Մքբագրիչ Վ. Զիդեշյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ Լ. Արսվյան

Դրավիտի լիազոր Ի 9706
հրատ. № 467, պատվեր № 122, տիրաժ 10.000
Հանձնված է արտադրության 7/VIII 1957 թ.
Մտորագրված է տպագրելու 15/VIII 1937 թ.
Գինը 50 Կ.

Հայկուհրատի տպարան, Յերևան, Ալավերդյան № 71

04

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Եջ	Տալ	Տպված է	Պետք է կարդալ
11	6 Ն.	մասնաները	առերերը
16	16 Ն.	գործողությունների ամբողջ ուժը և պայ- քերի ամբողջ ուժը...	մեր գործողությունների ամբողջ ուժը և մեր պայքարի ամբողջ ուժը
22	5 Ն.	140 միլիոն	վոչ պակաս քան, 140 միլիոն
25	16 վ.	նոր	վեր

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0184045

ԳԻՆԸ 50 Կ.

И. С Т А Л И Н
НАЦИОНАЛЬНЫЕ МОМЕНТЫ
В ПАРТИЙНОМ И ГОСУДАРСТВЕННОМ
СТРОИТЕЛЬСТВЕ

Арипартгиздат, Ереван, 1937